

Περὶ συστάσεως καὶ ὀργανώσεως τοῦ ἐν τῷ Νομῷ Φθιω-
τιδοφωκίδος Ὀρεινοῦ Ἀναρρωτηρίου Ἀντινίσσης.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ἐχόντες ὑπ' ὄψει τὸ ἄρθρον 5 τῆς ἀπὸ 1 Ἀπειλίου ἐ.ε. Ἀ-
Συνταγματικῆς πράξεως «περὶ καταργήσεως τῆς Γερουσίας καὶ
διαλύσεως τοῦ Ἀνωτάτου Ἐπιτελείου καὶ ἐπιπέσει τῆς ἐξουσίας
καὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ Συντάγματος», προτάσει τοῦ Ἡμε-
τέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν.

Ὀρεινὸν Ἀντιφυματικὸν Ἀναρρωτήριον Ἀντινίσσης

Σύστασις καὶ σκοπός.

Συνιστᾶται ἐν τῷ νομῷ Φθιωτιδοφωκίδος Σανατόριον ὑπὸ
τὴν ἐπωνυμίαν «Ὀρεινὸν Ἀντιφυματικὸν Ἀναρρωτήριον Ἀν-
τινίσσης». Τὸ κατάστημα τοῦτο δωρηθὲν ἔκ μέρους τοῦ Ἰωάν-
νου Μακροπούλου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ἀποτελεῖ ἴδιον πρό-
σωπον δημοσίου δικαίου καὶ σκοπεῖ τὴν νοσηλείαν κυρίως ἀπό-
ρων φυματικῶν.

Κωνσταντῖνος Αθ. Μπαλωμένος

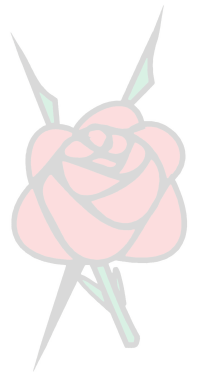
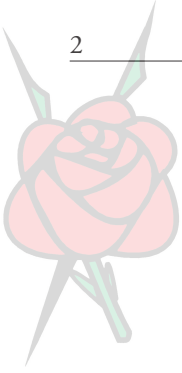
Ἄρθρον Φυσικός - καθηγητής

Τὸ ὀρεινὸν ἀναρρωτήριον Ἀντινίσσης τελεῖ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον
καὶ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Ὑπουργοῦ Κρατικῆς Ὑγιεινῆς καὶ δι-
οικεῖται ὑπὸ πενταμελοῦς Ἀδελφᾶτον ἀποτελουμένου: ἐξ ἑνὸς
ἀντιπροσώπου τῆς οἰκογενείας Μακροπούλου, ἐκ τοῦ Δημάρχου
Λαμίας, ὡς ἐκπροσώπου τοῦ Δήμου Λαμίας καὶ τῶν κοινοτή-
των τοῦ νομοῦ, ἐκ τοῦ Προέδρου τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου Λα-
μίας, τοῦ ἐφόρου Λαμίας καὶ ἑνὸς ἐπιλέκτου πολίτου διοριζο-
μένου κατὰ διετίαν ὑπὸ τοῦ Νομάρχου καὶ δυναμένου νὰ ἐπανα-
διορίζεται.

Τὸ Ἀδελφᾶτον συνεργόμενον τῇ προσκλήσει τοῦ Νομάρχου
ἐκλέγει τὸν Πρόεδρον, τὸν Ἀντιπρόεδρον καὶ τὸν Ταμίαν. Ἡ
ἐκλογή αὕτη ἐπαναλαμβάνεται κατὰ διετίαν μὴ ἀποκλειομένης
τῆς ἐπανεκλογῆς τῶν αὐτῶν προσώπων.

Τὸ Ἀδελφᾶτον διοικεῖ τὸ κατάστημα καὶ διαχειρίζεται τὴν
περιουσίαν εἰς τοὺς πόρους τούτου.

Πρόλογος

Μερικά γεγονότα της πρόσφατης ιστορίας του τόπου μας συμβαίνει να παραμένουν άγνωστα. Έτσι ακριβώς έγινε με το Σανατόριο (ορθότερα Αναρρωτήριο) Αντίνιτσας. Δεν το ξέρει σχεδόν κανείς.

Η αφηγηρία με το θέμα αυτό προήλθε από τυχαία γνωριμία (μέσω κοινής μας φίλης) με την κ. Ελένη Χριστοπούλου – Κρανάκη. Από αυτήν άκουσα για πρώτη φορά λίγα πράγματα για το Σανατόριο Αντίνιτσας. Για τη μητέρα της Δέσποινα Κρανάκη, κόρη του Γρηγ. Μακρόπουλου και αδελφή του δημάρχου Ιωάννη Μακρόπουλου (1925-29) έγινε η μεγάλη δωρεά των 400.000 δραχ. για τη δημιουργία του Σανατορίου. Μου ζήτησε μάλιστα – να βρω όσα στοιχεία υπάρχουν, για να γίνει γνωστή στο κοινωνικό σύνολο η προσφορά της οικογένειας Μακροπούλου – Κρανάκη. Ελπίζω να ανταποκρίθηκα στην επιθυμία της αυτή.

Από τις διάφορες δημόσιες υπηρεσίες δεν αποκόμισα τίποτα, εφόσον δεν κράτησαν τα παλιά αρχεία (πριν το 1940). Οι προφορικές μαρτυρίες είναι πολύ λίγες – λογικό μετά από 60-70 χρόνια - και με ανεπαρκή στοιχεία για την εργασία αυτή. Δεν υπάρχει σχέδιο ούτε φωτογραφία του κτιρίου. Στηρίχθηκα σε υλικό εφημερίδων μέχρι το 1940. Η κατοχή που ακολούθησε και η καταστροφή του Αναρρωτηρίου το 1944 από τους Γερμανούς κατακτητές δεν άφησε κανένα στοιχείο.

Σε δύο επισκέψεις στο χώρο, όπου ήταν το κτίριο του Αναρρωτηρίου (σήμερα εκεί είναι το μαντρί για τα γίδια ενός κτηνοτρόφου), έκανα αποτύπωση (με όση ακρίβεια επιτρέπουν οι συνθήκες) του πρώην κτιρίου, από τις ελάχιστες πέτρες που δείχνουν ακόμα τη θέση των τοίχων του. Ένοιωσα συγκίνηση που ήμουν στο χώρο της θυσίας μερικών δεκάδων ανθρώπων, εφόσον το 1944 οι Γερμανοί κατέστρεψαν το κτίριο του Αναρρωτηρίου **μαζί** με τους ασθενείς του. Ταυτόχρονα αποτελεί ντροπή, η σημερινή χρήση του ιστορικού αυτού χώρου, που γίνεται με την άδεια της Γεωργικής¹ Υπηρεσίας Λαμίας.

Η εργασία είχε διάρκεια σχεδόν 2 ετών. Η προσπάθεια αυτή αποβλέπει στην καταγραφή των γεγονότων (όσο βοηθούν τα υπάρχοντα στοιχεία), στην απόδοση τιμής στους ανθρώπους που το δημιούργησαν, αλλά κυρίως στη γνώση των νεότερων γενεών.

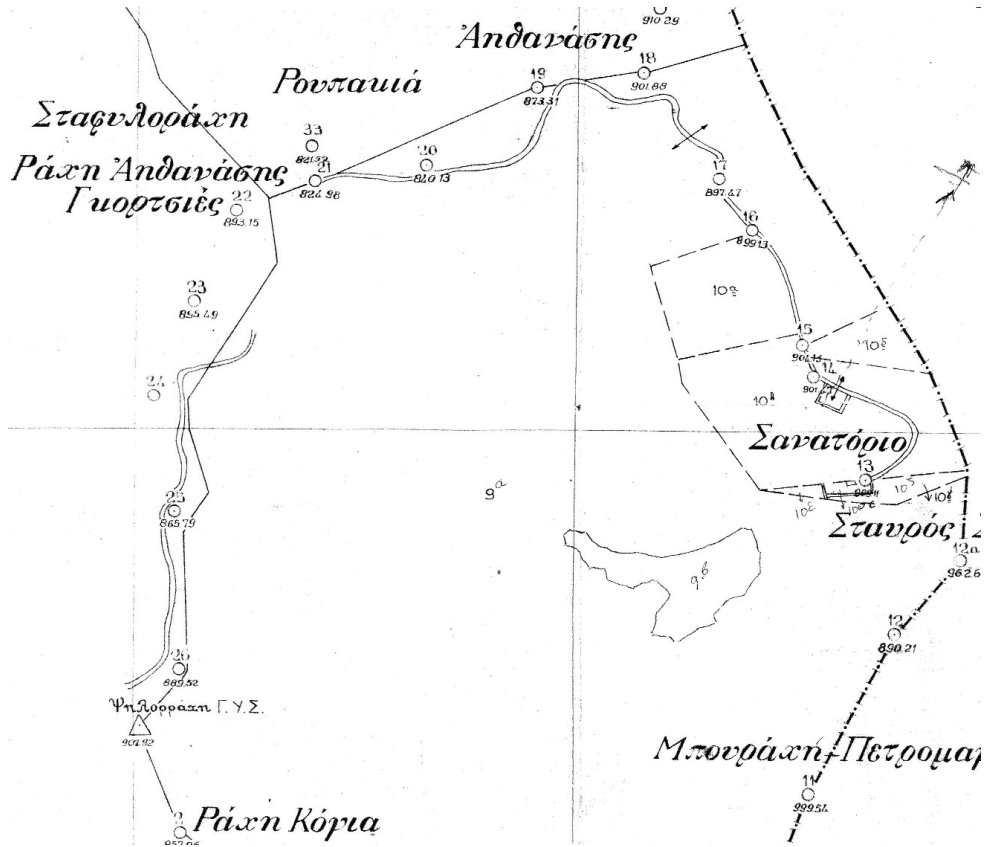
Την αφιερώω στην κ. Ελένη Χριστοπούλου - Κρανάκη.

Κωνσταντίνος Αθ. Μπαλωμένος

Φυσικός – καθηγητής 3ου Γυμνασίου Λαμίας

¹ Οι Επιτροπές (Δημοτικές, Νομαρχιακές ή Περιφερειακές), αλλά και τα απλοί υπάλληλοι των Υπηρεσιών του Νομού Φθιώτιδας, πριν αποφασίσουν για τη χρήση της γης σε κάποια επαγγελματική δραστηριότητα, επιβάλλεται να ρωτήσουν και να μάθουν για την ιστορία του τόπου. Στους χάρτες των Υπηρεσιών Αγροτικής Ανάπτυξης αναφέρεται ακόμα η τοποθεσία «Σανατόριο» στην Αντίνιτσα. Ας μην κάνουν λάθη. Ας διασώζουν τη μικρή ή μεγάλη ιστορία του τόπου μας.

Τοπογραφικό σχέδιο της περιοχής Αντίνιτσας

Στο χάρτη φαίνεται η κατάληξη του δρόμου μέχρι τη θέση «Σανατόριο» δίπλα στο Μοναστήρι της Αντίνιτσας, που παρέμεινε σαν ονομασία στους τοπογραφικούς χάρτες (1975).

1. Φυματίωση

Πρώτη περιγραφή της έγινε από τον Ιπποκράτη (460-370 π.Χ.). Ο Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.) τη θεωρεί μεταδοτική νόσο, μέσω του μολυσμένου αέρα. Ο Γαληνός (130-199 μ.Χ.) προτείνει θεραπεία με ξηρό αέρα, με μπάνια, γυμναστική και καθαρμούς. Οι απόψεις του Γαληνού κυριάρχησαν στη Δύση για 1400 χρόνια.

Το 1832, από την αρχαία ελληνική λέξη «φύμα²» (υποκοριστικό φυμάτιο³) ονομάζεται η ασθένεια φυματίωση (Tuberkulose). Ο Γάλλος Louis Pasteur (Παστέρ) το 1862 απέδειξε ότι οι μικροοργανισμοί προκαλούν αρρώστιες και το 1882 ο Γερμανός Robert Koch (Κωχ) ανακάλυψε το βακτήριο (βάκιλο) της φυματίωσης.

Είναι λοιπόν λοιμώδης (μεταδοτική) ασθένεια. Εισέρχεται στον οργανισμό μας από την αναπνευστική ή την πεπτική οδό. Προσβάλλει κάθε ηλικία. Μπορεί να μείνει σε λανθάνουσα κατάσταση για πολλά χρόνια, χωρίς εντοπισμό. Εκδηλώνεται σε ευνοϊκές συνθήκες.

Ο βάκιλος αυτός αντέχει σε θερμοκρασίες του περιβάλλοντος και μένει για πολύ καιρό στη σκόνη των κλειστών χώρων, που δεν αερίζονται, βρίσκεται στα σταγονίδια του βήχα ή της ομιλίας των αρρώστων και στο πύον από φυματιώδεις παθήσεις. Έξω από το ανθρώπινο σώμα δεν πολλαπλασιάζεται σημαντικά.

Όταν το μικρόβιο της φυματίωσης (ο βάκιλος του Κωχ) εισέλθει στον οργανισμό, εγκαθίσταται σε κάποιο όργανο, και η ασθένεια γίνεται λανθάνουσα ή αλλιώς ανοιχτή φυματίωση. Είναι ύπουλη νόσος, μένοντας σε λανθάνουσα κατάσταση για πολύ χρόνο.

Έχει αποδειχτεί ότι σχεδόν κανένας δε γλίτωσε στην παιδική ή εφηβική ηλικία τη φυματίωση, αλλά οι περισσότεροι θεραπεύτηκαν αποκτώντας και τη σχετική ανοσία. Τα νεογέννητα εμβολιάζονται σε 8 ημέρες με εμβόλιο B.C.G. Χρειάζονται προφύλαξη (μακριά) από φυματικό περιβάλλον. Η έγκαιρη διάγνωση είναι αναγκαία.

Υπάρχουν διάφορα είδη της όπως η κεγχροειδής φυματίωση, η χοιράδωση, ο λύκος, η πλευριτίδα, η περιτονίτιδα, η φυματιώδης σπονδυλίτιδα, η φυματιώδης μηνιγγίτιδα, κ.ά.

Η νόσος θεραπεύεται σε Σανατόρια ή Ειδικά Νοσοκομεία. Τα τελευταία όμως χρόνια επανεμφανίστηκε η φυματίωση (μετά το 2000) σε ανθεκτική μορφή, που προήλθε από οικονομικούς μετανάστες. Στο 2006 εμφανίστηκε στην Αφρική, Ασία, ΗΠΑ, Ανατολική Ευρώπη και Βαλκάνια πολλαπλασιαστική μορφή του βακτηρίου, που αντέχει σε αντιβιοτικά και είναι θανατηφόρος. Σε όλο τον κόσμο από φυματίωση πάσχουν 2 δισεκατομμύρια άνθρωποι και καταγράφονται 1,7 εκατομμύρια θάνατοι το χρόνο (στοιχεία Π.Ο.Υ. 2006).

² από το ρήμα φύω = φυτρώνω, δηλ. μια προεξοχή, ένα βλάστημα, εξόγκωμα στο δέρμα ή γενικά στο σώμα.

³ Ο Ιπποκράτης την ασθένεια αυτή ονόμασε φθίση (πνευμονική), από το φθίω = λιγοστεύω. Φθίση σημαίνει φθορά, μαρασμό και ιατρικά φυματίωση. Συνδυάζοντας τα συμπτώματα στο τρίπτυχο : αίματος ρύσις – πύου ρύσις – φθίσις, ονόμασε φυμάτιο, το αποτέλεσμα της δράσης των μικροοργανισμών στον ανθρώπινο οργανισμό.

2. Σανατόρια

Από τη λατινική λέξη Sanare = θεραπεύω, προέκυψε η λέξη Sanatorium, δηλ. θεραπευτήριο για νοσηλεία φυματικών.

Ήταν ιδρύματα που βρίσκονταν σε κατάλληλους τόπους στην εξοχή, με κατάλληλη διαρρύθμιση για ασθενείς με σοβαρές αναπνευστικές παθήσεις. Βασική ιδέα⁴ των Σανατορίων ήταν η απομόνωση των αρρώστων σε «άνοσο τόπο», δηλαδή σε μέρος όπου δεν υπήρχε κίνδυνος από φυματίωση. Έτσι διασφαλιζόταν η θεραπεία τους.

Η θεραπεία τους - στην αρχή - στηριζόταν σε υγιεινή δίαιτα, ευνοϊκό κλίμα, αναρρωτήριο και αερο-θεραπευτήριο.

Το πρώτο Σανατόριο⁵ ιδρύθηκε στο Γκέρντερσφορφ της Σιλεσίας από τον Χέρμαν Μπρέμερ το 1859, που είχε παρατηρήσει ότι η φυματίωση επιδέχεται βελτίωση και θεραπεία. Ακολούθησαν τα θεραπευτήρια της Ελβετίας σε Νταβός, Αρόζα και άλλα.

Για την ίδρυση Σανατορίων επιλέγονταν υψόμετρα μεταξύ 500-1500 μ. σε δεντροφυτεμένα βουνά, θέσεις υπήνεμες, κοντά σε νερά. Το ύψος έπρεπε να συνδυάζει αίθρια και ξηρή ατμόσφαιρα, ήλιο με άφθονες υπεριώδεις ακτίνες για θεραπεία, έλλειψη σκόνης, καπνού και ρύπανσης.

Απεδείχθη ότι είναι δυνατή η ίδρυση σανατορίων και σε μέτρια υψόμετρα, όπως και σε πεδιάδες, που οδήγησαν στη δημιουργία σανατορίων - νοσοκομείων πλησίον των πόλεων.

Η θεραπεία στα σανατόρια στηριζόταν και απέβλεπε:

- να δυναμώσει ο οργανισμός με άφθονο και κατάλληλο φαγητό, με ανάπαυση, με αεροθεραπεία, ηλιοθεραπεία
- να παρακολουθείται από γιατρούς,
- να μάθει πως θα αποφύγει τη νέα μόλυνση ή να μη μολύνει τους άλλους.
- σε ειδικές θεραπείες με φάρμακα, υπεριώδεις ακτίνες και ακτίνες Χ, χειρουργικές (τεχνητός πνευμοθώρακας, φρενιτεκτομή, πωματισμός, θωρακοπλαστική).

Αλτικό Ημερήσιο Πρόγραμμα ασθενών με φυματίωση του Spegler (1827-1901)

Πριν την ανακάλυψη από τον Κωχ του βακίλου της φυματιώσεως, τις δεκαετίες 1860-1870, το πρόγραμμα των Σανατορίων στις Άλπεις διαρκούσε από τις 6 το πρωί μέχρι τις 10 το βράδυ. Περιλάμβανε αναλυτικά :

- ◆ Ξύπνημα στις 6.
- ◆ Περιπάτημα των ασθενών έως το στάβλο με τις αγελάδες για να πιουν γάλα
- ◆ Κρύο ντους
- ◆ Πρωινό γεύμα
- ◆ Περιπάτημα στη γύρω περιοχή
- ◆ Γυμναστική «πνευμόνων»
- ◆ Μεσημεριανό γεύμα
- ◆ Ύπνος
- ◆ Κρύο ντους
- ◆ Περιπάτημα
- ◆ Δείπνο
- ◆ Βραδινός ύπνος πριν τις 10.

⁴ Σήμερα αυτή θεωρείται λαθεμένη. Μάλιστα οι Whitney και Meyer (1939) έγραψαν ότι τα σανατόρια δεν έσωσαν κανένα φυματικό! Παρ' όλα αυτά, οι στατιστικές για τα χρόνια εκείνα έδειξαν περιορισμό της ασθένειας σε μεγάλο ποσοστό. Χάρη στα σανατόρια, τα νέα κρούσματα μειώθηκαν σώζοντας πολλά υγιή άτομα της κοινωνίας, αλλά και ενίσχυσαν την άμυνα του οργανισμού των ασθενών, ώστε μερικοί να σωθούν. [περιοδ. «Επτά Ημέρες» εφ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, σελ. 11, 24-11-2002, Αθήνα].

⁵ Λεξικό Ελευθερουδάκη.

3. Χρονική - Αριθμητική εξέλιξη Σανατορίων στην Ευρώπη

- 1860:** Δημιουργία του πρώτου Σανατορίου από τον Χέρμαν Μπρέμερ (1826-1899) στη Γερμανία.
- 1860–1890:** Η Ελβετική Περίοδος. Δημιουργούνται Σανατόρια στις Άλπεις. Η ανακάλυψη του Κωχ και η μεταδοτικότητα της νόσου, κλονίζει κάπως την φήμη των Σανατορίων.
- 1889:** Δημιουργούνται τα «Κλειστά» Σανατόρια. Αυξάνεται ο αριθμός των Σανατορίων.
- 1900–1930:** Κτιζονται πολλά σανατόρια παντού. Κάπου 100 σανατόρια στην Ελβετία.
- 1929–1930:** Η οικονομική κρίση πλήττει τα σανατόρια. Κλείνουν αρκετά. Νέα έξαρση της νόσου, που δεν έχει ακόμα θεραπεία με αντιβιοτικά.
- 1944–1966:** Κλείνουν σταδιακά όλα τα σανατόρια ή μετατρέπονται σε κοινά νοσοκομεία ή σε Τουριστικές Επιχειρήσεις (Ξενοδοχεία) στα βουνά (Άλπεις και αλλού), μετά την ανακάλυψη των αντιβιοτικών και τη θεραπεία της φυματίωσης.

4. Σανατόρια στην Ελλάδα

Σανατόριο Πηλίου (Γ. Καραμάνη): Το πρώτο ορεινό Σανατόριο στην Ελλάδα. Ιδρύθηκε στα Χάνια του Πηλίου, το 1909, απ’ το γιατρό Γεώργιο Καραμάνη, στα ευρωπαϊκά πρότυπα. Το έτος 1917 έφτασε τις 50 κλίνες και διέθετε πλήρες Εργαστήριο. Απέκτησε μεγάλη φήμη. Διέθετε τα ίδια μέσα με τα άλλα ευρωπαϊκά σανατόρια, όπως ηλιοθεραπεία, αεροθεραπεία, τεχνητό πνευμοθώρακα, φρενικοτομία.

Βάση της θεραπείας ήταν η σωματική ανάπαυση και η πνευματική ηρεμία. Τρόποι:

- ηλιοθεραπεία για θεραπεία στη φυματίωση σπονδύλων και περιτόναιου. Στην πνευμονική φυματίωση όμως μπορούσε να φέρει αιμόπτυση.
  - αεροθεραπεία (κλίμα Πηλίου), σε ειδικά ανάκλιτρα, μέρα και νύχτα, ακόμα και για κατάκοιτους ασθενείς.
  - ακινησία των ασθενών, για αποφυγή κούρασης.
- Έτσι σταματούσαν ο βήχας, ο πυρετός και η αιμόπτυση. Η όρεξη βελτιωνόταν.

Το Σανατόριο διέθετε εγκατάσταση υδραυλική, καλοριφέρ, ηλεκτρική (με γεννήτρια) και τηλέφωνο. Το 1942-43 έπαθε ζημιές από τους γερμανούς, αλλά συνέχισε να λειτουργεί μεταπολεμικά με νοσηλεία υψηλής ποιότητας. Η μείωση όμως των ασθενών και η αύξηση του κόστους, οδήγησε το Σανατόριο σε χρεοκοπία ώστε έκλεισε το 1962. Συνολικά νοσηλεύτηκαν 2.500 άτομα περίπου την περίοδο 1909-1962.

Σανατόριο «Σωτηρία»: Στην Αθήνα, η Σοφία Σλήμαν με δωρεές ιδιωτών το 1905 δίνει σε χρήση το πρώτο Κτίριο του Σανατορίου «Σωτηρία» με 40 κλίνες στο Γουδί Αθηνών. Μέχρι το 1915, με δωρεές ομογενών και έρανο, γίνονται άλλα 6 κτίρια (περίπου) αυξάνοντας τον αριθμό κλινών (600). Μετά, το αναλαμβάνει το Κράτος.

Η κρατική ανεπάρκεια και η άφιξη των προσφύγων μετά το 1922, γεμίζουν τους χώρους της «Σωτηρίας» με παραπήγματα, παράγκες για εκατοντάδες φυματικούς. Μέχρι το 1936 η «Σωτηρία» μένει στην ψυχή των ανθρώπων σαν «πεθαμενατζίδικο», όπου οι πτωχοί, πεθαίνουν και θάβονται εκεί, με δωμάτια στοιβαγμένα από ασθενείς, που δεν ελπίζουν πολλά.

Η δικτατορία του '36, αναθέτει τη διεύθυνση της «Σωτηρίας» στο Μ. Μεταλλινό που το μετατρέπει σε σύγχρονο Νοσοκομείο Νοσημάτων θώρακος, με κρατική πλέον Επιχορήγηση και 1800 οργανωμένες κλίνες.

Την περίοδο του πολέμου και στην Κατοχή, οι θάνατοι στη «Σωτηρία» αυξάνονται δραματικά. Στο λιμό του 1942, από τους 5058 ασθενείς πέθαναν οι 2171. Η τροφή ήταν ελλιπής. Στη διάρκεια της Κατοχής η κατάσταση γίνεται ανεξέλεγκτη, με εκτελέσεις ακόμα και μέσα στο Νοσοκομείο.

Μετά την ανακάλυψη της στρεπτομυκίνης, αρχίζει η φθίνουσα πορεία σε αριθμό κλινών και η «Σωτηρία⁶» μετατρέπεται σε Γενικό Νοσοκομείο, με 800 κλίνες σήμερα.

Άλλα Σανατόρια και Αναρρωτήρια στην Ελλάδα: Με το νόμο 3874/11-2-1929 επιτρέπεται η παραχώρηση δασικών ή αγροτικών εκτάσεων για την ίδρυση Νοσοκομείων για φυματικούς, Σανατορίων, Αναρρωτηρίων και Αεροθεραπευτηρίων. Έτσι ιδρύθηκαν σταδιακά:

1. Σανατόριο στη θέση Πιέρια της περιφέρειας Κατερίνης.
2. Σανατόριο στη θέση Γιουρτζίκ της Δράμας.
3. Σανατόριο στο νομό Σερρών.
4. Σανατόριο στο βουνό Πάρνωνας στην Πελοπόννησο.
5. Σανατόριο στη θέση Κορφοξυλιά (σε υψόμετρο 1300 μ.) του όρους Μαίναλου. Άρχισε το 1925 αλλά λειτούργησε το 1930 (με 60 κλίνες). Το 1940 διέκοψε τη λειτουργία του.
6. Σανατόριο Βυτίνας (το 1931) του φυματιολόγου Ν. Μπόμπολα.
7. Σανατόριο της Τρίπολης (στην περιοχή Μάκρης κοντά στην πόλη). Το 1940 ήταν έτοιμο, αλλά λειτούργησε μετά τον πόλεμο.
8. Άσυλο φυματικών Καλαμαριάς και Χαρμανκοοί (1918-1920).
9. Σανατόριο Ασβεστοχωρίου (1925).
10. Φθισιατρείο (ιδιωτικό) Θεσσαλονίκης, στις αρχές του 1900.
11. Σανατόριο Χανίων Κρήτης (στα περίχωρα) από το 1924, με 130 κλίνες αρχικά. Λειτούργησε ομαλά από το 1932 μέχρι το 1958. Δεν μπόρεσε να καλύψει τις ανάγκες

⁶ Σήμερα αυτή θεωρείται λαθεμένη. Μάλιστα οι Whitney και Meyer (1939) έγραψαν ότι τα σανατόρια δεν έσωσαν κανένα φυματικό! Παρ' όλα αυτά, οι στατιστικές για τα χρόνια εκείνα έδειξαν περιορισμό της ασθένειας σε μεγάλο ποσοστό. Χάρη στα σανατόρια, τα νέα κρούσματα μειώθηκαν σώζοντας πολλά υγιή άτομα της κοινωνίας, αλλά και ενίσχυσαν την άμυνα του οργανισμού των ασθενών, ώστε μερικοί να σωθούν. [περιοδ. «Επτά Ημέρες» εφ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, σελ. 11, 24-11-2002, Αθήνα].

- της Κρήτης, που (κατά την εκτίμηση της εποχής) ήταν εξαπλάσιες.
12. Φθισιατρείο Καβάλας, μετά το 1920, με 15 – 20 κλίνες. Μετά από δωρεά ενός ιδιώτη, το Φθισιατρείο ανακαινίζεται και εξοπλίζεται. Αυξάνει τη δυναμικότητά του σε 60 κλίνες και ονομάζεται «Θεραπευτήριο Ελπίς».
  13. Σανατόριο Πέτρα, δυναμικότητας 250 κλινών, σε υψόμετρο 500 μ. στον Όλυμπο. Η λειτουργία του άρχισε το 1937-38.
  14. Ορεινό Αντιφυματικό Αναρρωτήριο Αντινίτσης Φθιώτιδας. Ιδρύθηκε το 1928 από την οικογένεια του τότε δημάρχου Λαμίας Ιωάννη Μακρόπουλου. Άρχισε τη λειτουργία του το 1935, με νοσηλεία 50 ασθενών ετησίως. Το 1944, καταστράφηκε από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής μαζί με τους ασθενείς του.
  15. Σανατόριο Κράτηγος Μυτιλήνης στη Λέσβο. Εκδόθηκε το σχετικό προεδρικό διάταγμα, αλλά δεν ιδρύθηκε τελικά.
  16. Θεραπευτήριο - Σανατόριο Λέσβου «Η υγεία». Το κτίριο έγινε το 1929 στην Αγιάσσο από τον τότε Μητροπολίτη Ιάκωβο. Λειτουργήσε από το 1937.
  17. Αντιφυματικά ιατρεία σε Πειραιά, Λαύριο, Λάρισα, Χανιά, Ρέθυμνο, Ηράκλειο, που λειτούργησαν την περίοδο 1920-21. Αργότερα έγιναν και άλλα.

Οι ανάγκες της χώρας το έτος 1936, σύμφωνα με έκθεση του τότε Διευθυντή του Σανατορίου «Σωτηρία» Δ. Συμβούλιδου, ήταν 15 – 20 χιλιάδες κλίνες. Η Ελλάδα όμως διέθετε μόνο 3.307!

5. Σανατόρια: Από τα βουνά στις παρυφές των πόλεων

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα η φυματίωση μετοίκησε από το ύπαιθρο στις ολοένα διογκούμενες πόλεις, μαζί με τους εξαθλιωμένους εργάτες της βιομηχανικής επανάστασης. Τότε, η εξοχή μεταβλήθηκε σε χώρο καταφυγής και «θεραπείας», μακριά απ’ τον ανθυγιεινό συνωστισμό και την αστική αιθαλομίχλη.

Τα αριστοκρατικά θέρετρα και οι κορυφές των ευρωπαϊκών οροσειρών φιλοξένησαν τα πρώτα ιδρύματα περίθαλψης των φυματικών, τα Σανατόρια ή Ασκληπεία. Όμως, η πρόσβαση σ’ αυτά ήταν προνόμιο της αστικής τάξης. Σ’ αυτά είναι φανερή η σύγχυση της ψυχαγωγίας με την παρηγορητική «θεραπεία» της φυματίωσης.

Η αστικοποίηση και η εκβιομηχάνιση που χαρακτήρισαν τις πρώτες μεταπελευθερωτικές δεκαετίες του νέου ελληνικού κράτους ευνόησαν εξίσου και την εξάπλωση της φυματίωσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι υγειονομικές συνθήκες στα Καπνεργοστάσια, που συνέβαλαν στη διάδοση της φυματίωσης (π.χ. στην Καβάλα). Η θνησιμότητα από τη νόσο κορυφώθηκε από τις αρχές του 20ού αιώνα. Η διαπίστωση της κοινωνικής απειλής οδήγησε σε κάποιες ιδιωτικές πρωτοβουλίες. Με καθυστέρηση ακολούθησε η κρατική μέριμνα.

Στους νέους απελευθερωτικούς αγώνες (Βαλκανικοί Πόλεμοι, Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος) προστίθεται και το Μικρασιατικό δράμα.

Η έκρηξη του προβλήματος της νοσηλείας των φυματικών, οδηγεί την ελληνική κυβέρνηση με το νόμο 3874/11-2-1929 στην παραχώρηση δασικών ή άλλων εκτάσεων για ίδρυση Σανατορίων ή Αναρρωτηρίων. Το Κράτος παρακολούθησε τις πρώτες αντι-

φυματικές προσπάθειες. Η άνοδος του αριθμού των κρουσμάτων και θανάτων οδήγησε – τη δεκαετία του '30 – σε ίδρυση κρατικών Σανατορίων.

Τα μεταπολεμικά χρόνια, μετά την οργάνωση του συστήματος της Κοινωνικής Ασφάλισης, οι Ευρωπαίοι προλετάριοι γεμίζουν τα δικά τους, τα «αστικά» σανατόρια. Από τα ορεινά, τα Αναρρωτήρια ή Σανατόρια χτίζονται πλέον στις παρυφές των πόλεων. Μέχρι να βρεθεί το φάρμακο για τη θεραπεία της φυματίωσης, τα Σανατόρια αυτά λειτουργούν σαν άσυλα και σαν μηχανισμός ασφάλειας μιας κοινωνίας, που έχει ήδη πεισθεί ότι «η φυματίωση είναι νόσος μεταδοτική».

6. Μέθοδοι Θεραπείας - Φαρμακολογία⁷ (χωρίς τη χρήση αντιβιοτικών)

Για αιώνες, χωρίς αποτελεσματικά φάρμακα, η αντιμετώπιση της φυματίωσης βασιζόταν σε αφαιμάξεις (με βδέλλες ή βεντούζες), σε ανάπαυση και άλλες παρηγορητικές θεραπείες. Μετά προστέθηκαν τα μαντζούνια, τα άλατα, δηλητήρια και βαριά μέταλλα.

Οι μέθοδοι θεραπείας και η φαρμακολογία περιλάμβανε και στηριζόταν στους επόμενους τρόπους:

1. Καθαρό περιβάλλον και ασηψία για περιορισμό των λοιμώξεων και αλλεργιών.
2. Ξεκούραση σε ξαπλώστρες.
3. Τροφή καλή και πλούσια σε λευκώματα (προσφερόταν μίγμα αυγού με κονιάκ, χτυπητό αυγό με ζάχαρη, σαμπαγιόνε, κ.ά.)
4. Περιπάτους στη φύση.
5. Μικρή σωματική άσκηση
6. Αύξηση ερυθρών αιμοσφαιρίων λόγω μειωμένου οξυγόνου.

Εξώστης αποθεραπείας του Νοσοκομείου «Σωτηρία». Δεκαετία του '30 (Φωτ. Αντ. Ρασιδάκη)

⁷ Περιοδικό «Επτά ημέρες» της εφ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, στις 24-11-2002.

Μέχρι τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας 1930-40:

- Για την ανορεξία των ασθενών τοποθετούνται κρύα επιθέματα σε στομάχι – κοιλιά. Αν έχει εμετούς, του έκαναν κλύσμα με θρεπτικό υγρό! Περιείχε γάλα – πεπτόνη – κρόκο αυγών και λάβδανο, για να μην έχει διάρροια!
- Στους ασθενείς έδιναν διάφορα και πολλά μαντζούνια, μίγματα αλάτων με διαφορετικά μέταλλα, εκχυλίσματα υπόφυσης – θυρεοειδή – ήπατος, κ.ά., που διέφεραν από γιατρό σε γιατρό.
- Στις συνταγές έδιναν άλατα ασβεστίου, στρυχνίνης και αρσενικού! Για εισπνοές έδιναν σωσίκρεας ή κρεόσωπο (ένα είδος κεδρέλαιου). Για τόνωση του οργανισμού έδιναν άλλα δηλητήρια. Δίνονταν επίσης άλατα χρυσού.
- Γινόταν ακτινοθεραπεία.
- Για ανακούφιση από **επώδυνες καταστάσεις** χρησιμοποιούνται αιθέρας, καμφορά, μορφίνη και ηρωίνη σε γενναίες δόσεις.

Σε πνευμονική φυματίωση, η **αγωγή για αιμοπτώσεις** (1935) περιλαμβάνει:

παγοκύσεις στο θώρακα, εμετίνη (υπόταση), εκχυλίσματα υπόφυσης, υποδόριες ενέσεις οξυγόνου.

Από το 1936 απορρίπτονται τα μαντζούνια, δηλητήρια, άλατα και βαριά μέταλλα. Οι σχετικά **νεότερες μορφές θεραπείας** ήταν:

Ο τεχνητός πνευμοθώρακας, η πνευμοσκόπηση, η θωρακοπλαστική και η χειρουργική πνευμόνων (φρενικοτομία⁸).

7. Φαρμακευτική αντιμετώπιση της φυματίωσης - Τελική θεραπεία

Στις **24-3-1882** ο Ρόμπερτ Κωχ⁹ ανακαλύπτει το βάκιλο της φυματίωσης. Το 1890 ο Κωχ ανακοινώνει την ανακάλυψη της φυματίνης (τουμπερκουλίνης), που ήταν ένα εκχύλισμα του βακίλου της φυματίωσης. Δεν έφερε αποτέλεσμα και εγκαταλείφθηκε.

Η ελπίδα έγινε πραγματικότητα από το 1944 και μετά. Συγκεκριμένα και συνοπτικά:

1943 - 1944: Ο Walksman (Γουάξμαν) ανακαλύπτει τη στρεπτομυκίνη.

1944 - 1945: Ανακαλύπτεται το παραμινοσαλικυλικό οξύ (PAS), από τον Lehman.

1948 - 1952: Ο συνδυασμός στρεπτομυκίνης και PAS με θεραπεία διάρκειας 24 μηνών σώζει τους φυματικούς απ’ το θάνατο.

⁸ Φρενικοτομία : Είναι εγχείρηση στην οποία κόβεται το φρενικό νεύρο στο ημικωκίον, όπου βρίσκεται ο πνεύμονας που έχει προσβληθεί από φυματίωση. Σκοπός της φρενικοτομίας είναι να παραλύσει το αντίστοιχο μισό του διαφράγματος για να ελαττωθεί έτσι η θωρακική κοιλότητα και να παραμείνει σχετικά ακίνητος ο πνεύμονας (το ίδιο επιτυγχάνεται με τον πνευμοθώρακα). Με αυτό τον τρόπο γίνεται κένωση των αγγείων του πνεύμονα που βοήθησε πολύ στην επούλωση των βλαβών από τη φυματίωση. [Εγκυκλ. Λεξικό Ελευθερουδάκη]

⁹ Ρόμπερτ Κωχ (1842 – 1910) : Γερμανός γιατρός και βακτηριολόγος. Το 1882 ανακάλυψε το βάκιλλο της φυματίωσης και το 1884 το δονάκιο (μικρόβιο) της χολέρας. Το 1905 τιμήθηκε με το βραβείο Νόμπελ για την ιατρική.

- 1952:** Ο Domagk ανακαλύπτει ένα ισχυρότερο βακτηριοκτόνο, την ισονιαζίδη.
- 1952 - 1958:** Ο συνδυασμός στρεπτομυκίνης - PAS - ισονιαζίδης χορηγείται για θεραπεία διάρκειας 24 μηνών.
- 1955:** Ανακαλύπτεται η πυραζιναμίδα.
- 1962:** Ανακαλύπτεται η εθαμβουτόλη. Ο συνδυασμός των δύο τελευταίων φαρμάκων σαν αντιφυματική αγωγή μειώνει το χρόνο θεραπείας σε 18 μήνες.
- 1966:** Γίνεται η σημαντική ανακάλυψη της ριφαμπικίνης, του ισχυρότερου τότε αντιφυματικού φαρμάκου. Μειώνει το χρόνο αντιφυματικής αγωγής σε 9 μήνες.
- 1985:** Ο συνδυασμός ισονιαζίδης - ριφαμπικίνης - πυραζιναμίδης είναι μια πλήρης αγωγή για διάρκεια 6 μηνών.
- Έτσι η φθίση δεν είναι πια αθεράπευτη.

8. Η φυματίωση στη Λαμία του Μεσοπολέμου

A. Γενικά

« ... Το Ζητούνι, η αρχαία Λαμία κατοικείται από 3000 κατοίκους, οι περισσότεροι των οποίων είναι Έλληνες .... Ο αέρας είναι ανθυγιεινός λόγω της εγγύτητας της περιοχής με το έλος και τους ορυζώνες. Οι κάτοικοι έχουν μια κίτρινη και αρρωστημένη εμφάνιση ...»

Έντουαρντ Ντόντγουελ – (1805-1806)

« ... το Ζητούνι εθεωρείτο κι επισήμως ένα ανθυγιεινό μέρος. ... Η πόλη εξαπλώνεται ακανόνιστα με σπίτια ανάμεσα σε δένδρα που μοιάζουν κομμένα και οι βρώμικες καλύβες ανακατεμένες με τα σπίτια δίνουν στο μέρος έναν αέρα μιζέριας κι εγκατάλειψης. Μοιάζει πότερο με μέρος σε παρακμή ... Στο Ζητούνι η καλλιέργεια ρυζιού και καπνών είναι ήδη απαγορευμένη. Όσον αφορά το πρώτο είναι πιθανό η υγεία της πόλης του Ζητουιού να απαιτεί αυτή τη θυσία μιας και μόνο η ιδέα για επανακαλλιέργεια ρυζιού απορρίπτεται ...»

Τζορτζ Φίνλεϊ - 1835

« ... περί Λαμίας έν εγνώριζον, ότι είναι – ότι ήτο τουλάχιστον – η πόλις των πυρετών ... Ευτυχώς το νερό της άφθονον χάρις εις τον πρώην και νυν δήμαρχον κ. Σκληβανιώτην, άφθο»ον και υγεινόν ...»

Βλάσης Γαβρηλίδης – 1892

« ... Βρισκόμαστε στην καρδιά του καλοκαιριού, θερινή ώρα με το ... (α) συνεχές κατάβρεγμα των δρόμων, οι σκνίπες, οι κορέοι και τα κουνούπια. ...»

Γιάννης Γαληνός – 1932

Η απελευθερωμένη Λαμία, μετά την 28η Μαρτίου 1833 που αποχώρησαν οι Τούρ-

κοι, ήταν μια μικρή παραμεθόρια πόλη 2000 κατοίκων περίπου, με 300-400 σπίτια και σποραδικές καλύβες. Οι δρόμοι ήταν λίγοι, μικρού πλάτους και χωμάτινοι, όπως και όλες οι πλατείες της Λαμίας (πρώτη τοιμεντόστρωση¹⁰ και ασφαλτόστρωση έγινε το 1928, στις πλατείες Ελευθερίας και Βασιλ. Κωνσταντίνου ή Πάρκο και στην οδό Ρήγα Φεραίου). Η λάσπη το χειμώνα και η σκόνη το καλοκαίρι ήταν το βάσανο των κατοίκων. Τα πύελα (τότε συνήθιζαν να φτύνουν στο δρόμο) ξεραμένα¹¹ μαζί με τη σκόνη¹², τα εισέπνεαν οι Λαμιώτες. Αυτός ήταν ένας από τους τρόπους διάδοσης της φυματίωσης.

Οι δρόμοι αυτοί συνέδεαν τη Λαμία με τις γειτονικές πόλεις και χωριά, επιτρέποντας την κίνηση ανθρώπων και ζώων, κυρίως στα κάρα (τετράτροχα ή δίτροχα) που μετέφεραν διάφορα υλικά (όπως π.χ. το αλάτι από τις αλυκές της Γατζούς μέσω της Αλατόστρατας¹³ προς τη δυτική Φθιώτιδα και την Ευρυτανία).

Τα πλείστα σπίτια ήταν μικρά με 1-2 δωμάτια. Υπήρχαν και μερικά αρχοντικά που ήταν κατάλοιπα των πλούσιων Τούρκων και περιήλθαν σε Έλληνες, ή οικοδομήθηκαν από Έλληνες¹⁴ τις επόμενες δεκαετίες. Τα σπίτια αυτά διέθεταν μεγάλη εσωτερική αυλή και περιβόλι με δένδρα. Έγιναν από πλούσιους ομογενείς που εξαγόρασαν τα τούρκικα τοιφλίκια ή τμήματά τους. Η οικονομική και κοινωνική ανισότητα αυτών με τους ακτήμονες και φτωχούς γηγενείς ήταν πολύ μεγάλη. Η πόλη αύξησε τον πληθυσμό της τις επόμενες δεκαετίες του 19ου αιώνα, με ομογενείς από τη Θεσσαλία, Ήπειρο, Μακεδονία, αλλά και με αρκετούς αγωνιστές του '21 (μετά το 1840 ξεπέρασε τους 4.000 κατοίκους).

Η ζωή για τη μεγάλη μάζα του πληθυσμού της πόλης ήταν δύσκολη. Η θνησιμότητα, κυρίως η παιδική, ήταν μεγάλη. Η πόλη δεν είχε τις απαραίτητες υποδομές για να καλύψει τον πληθυσμό της. Το πόσιμο νερό με αμφίβολη καθαρότητα, προερχόταν από πηγάδια, που ήταν σχετικά λιγοστά και βρίσκονταν στις αυλές των σπιτιών. Αποχέτευση δεν υπήρχε. Έτσι τα βρώμικα νερά της πλύσης χύνονταν στις αυλές, ή σε κάποιο μικρό βόθρο, που γειτνιάζε με το πηγάδι. Αυτή ήταν και η αιτία της δυσεντερίας, που θανάτωνε (κυρίως τα μικρά παιδιά). Τη δεκαετία 1850-60 ενοικήππει επιδημία χολέρας στην πόλη με αρκετούς θανάτους.

Βέβαια το μεγάλο πρόβλημα της περιοχής ήταν οι βάλτοι με τα στάσιμα νερά του Σπερχείου και της περιοχής Μεγάλης Βρύσης. Ήταν τα εκτροφεία των εντόμων (κουνούπια, σκνίπες) που έφερναν την ελονοσία. Οι πυρετοί και η χλωμή όψη έγιναν τα χαρακτηριστικά των κατοίκων της περιοχής Λαμίας. Το υγρό κλίμα ήταν διαπεραστικό, επιδεινώνοντας τα προβλήματα υγείας των.

¹⁰ Απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Λαμίας για στρώση με μπετόν της πλατείας Ελευθερίας (δαπάνη 195.000 δρχ.) και πωσόστρωση της πλατείας Σιταγοράς (Πάρκου). [εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 2, σ. 3, Στήλη «Τοπικά», 13-11-1927, Λαμία]

¹¹ Επιστολή του Αμφιλοχίου Γ. Παπαδημητρίου, Ηγούμενου Αντινίτσης με τίτλο «Κίνδυνος-θάνατος του Ελληνισμού», στην εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 493, σ. 4, 9-4-1932, Λαμία.

¹² Η μόνη λύση και όχι συχνή ήταν το κατάβρεγμα των δρόμων, για να κατακάθεται η σκόνη.

¹³ Είναι η σημερινή οδός Καβάφη. Παλιότερα οι καμήλες (στην τουρκοκρατία) και μετά τα κάρα φορτωμένα με το αλάτι, έρχονταν από το δρόμο της Ανθήλης, περνούσαν μπροστά από το σημερινό Ναό του Αγίου Τρύφωνα, μετά τις οδούς Ταυγέτου, Καβάφη, την οδό Ναυπάκτου κι έπαιρναν τον παλιό δρόμο Λαμίας-Καρπενησίου.

¹⁴ Όπως π.χ. το μεγαλόπρεπο αρχοντικό του Τσαλλή.

Ο πληθυσμός ήταν αγράμματος και κανείς δεν τον ενημέρωσε ποτέ για προφύλαξη από τις μεταδοτικές ασθένειες. Ζούσαν στο ίδιο δωμάτιο υγιείς και άρρωστοι που έβηχαν, μεταδίδοντας μικρόβια στους άλλους. Οι υγιείς και οι άρρωστοι έτρωγαν με το ίδιο κουτάλι ή έπιναν με το ίδιο ποτήρι και μετέδιδαν πάλι την ασθένειά τους (γρίπη, φυματίωση κ.ά.).

Υπήρξαν βέβαια φωτεινοί δήμαρχοι της Λαμίας, που έδωσαν λύσεις. Αναφέρουμε τον Αριστείδη Σκληβανιώτη (την περίοδο 1891-1899), που έφερε πόσιμο νερό με δίκτυο από την περιοχή Ταράτσας. Ο επόμενος δήμαρχος Νικόλαος Κρίτσας (την περίοδο 1899-1903) επέκτεινε το δίκτυο του υπονόμου της πόλης. Λύση έδωσε, τη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα, ο δήμαρχος Ιωάννης Μακρόπουλος (την περίοδο 1925-29) σφραγίζοντας όλα τα πηγάδια¹⁵ της Λαμίας και φέρνοντας άφθονο πόσιμο νερό από το Γοργοπόταμο (το 1929). Έτσι απάλλαξε την πόλη από τις δυσεντερίες και μερικώς από την ελονοσία.

Η εμφάνιση της φυματίωσης στην περιοχή μας δεν μπορεί να προσδιοριστεί, εφόσον χάνεται πίσω στο χρόνο. Προφανώς ήρθε από κάποιο άρρωστο άτομο (φυματικό) εκτός της Λαμίας. Θεωρείται πιθανό να ήταν αγρότης ή άτομο που ταξίδευε (εμπορευόμενος, караγωγέας κλπ.). Θα αναφερθούμε στη φυματίωση, όπως καταγράφεται με στοιχεία από τα βιβλία των Ιερών Ναών της Λαμίας.

Β. Αναλυτικά στοιχεία φυματιώτων στις ενορίες της Λαμίας

Η συλλογή στοιχείων για όσους πέθαναν από φυματίωση στην περίοδο 1913-1950 (σε όσες ενορίες της Λαμίας υπάρχουν στοιχεία) και η επεξεργασία τους δίνει για κάθε ενορία τους παρακάτω πίνακες:

1. Από την ενορία των Αγίων Θεοδώρων (την περίοδο 1928-1950)

Σύνολο αποβιώσεων:	729
Αποβιώσεις από φυματίωση:	71

(α) Πίνακας 1:

Μορφή (είδος) φυματίωσης	αριθμ.
Πνευμονική	51
Φυματιώδης μηνιγγίτιδα	13
Σπονδυλίτιδα	2
Περιτονίτιδα	2
Άλλες ⁽¹⁾	3
Σύνολο	71

⁽¹⁾ Είναι περιπτώσεις φυματίωσης των νεφρών, του λάρυγγα και πνευμονοθώρακας.

¹⁵ Το 1937, αποφασίστηκε η εσωτερική επένδυση των πηγαδιών με «υδατοπαγές υλικό» βάθους 2 μ., η κατασκευή τοιχώματος που θα εξέχει κατά 0,5 μ. από το έδαφος και θα σκεπάζονται με κάλυμμα. Πρέπει δε να απέχει 20 μ. τουλάχιστον από βόθρους ή αποχωρητήρια. Έτσι αντιμετωπίστηκαν οι επιδημικές νόσοι. [εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1228, σ. 4, 8-12-1937, Λαμία]

(β) Πίνακας 2:

Ηλικίες	0-5	6-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	δ. α.
αριθμ.	9	2	17	17	8	6	6	4	-	1	1
αθροίσμ.	28		31			11					
ποσοστά	39 %		44 %								

(γ) Πίνακας 3:

<u>Επάγγελμα</u>	<u>αριθμ.</u>
ουδέν (ανήλικοι)	22
οικιακά (γυναίκες)	21
εργάτες-καπνεργάτης	13
ελεύθεροι επαγγελματίες ⁽²⁾	13
υπάλληλοι	3
μαθητής - φοιτήτρια	2
δεν απάντησαν	2
<u>Σύνολο</u>	<u>71</u>

⁽²⁾ περιλαμβάνουν 2 καραγωγείς, 2 υποδηματοποιούς, κ.ά.

2. Από την ενορία Παναγίας Δέσποινας (περίοδος 1913-1950)

Σύνολο αποβιώσεων:	1848 {1079} ⁽³⁾
Αποβιώσεις από φυματίωση:	104

⁽³⁾ Οι 1079 αποβιώσεις αναφέρονται την περίοδο 1926-1950, όπου υπάρχουν γνωματεύσεις θανάτων.

(α) Πίνακας 1:

<u>Μορφή (είδος) φυματίωσης</u>	<u>αριθμ.</u>
Πνευμονική	71
Φυματιώδης μηνιγγίτιδα	18
Περιτονίτιδα – φυματ. εντερίτιδα	8
Κεχροειδής φυματίωση	3
Φυματιώδης σπονδυλίτιδα	2
<u>Άλλες ⁽⁴⁾</u>	<u>2</u>
<u>Σύνολο</u>	<u>104</u>

⁽⁴⁾ είναι περιπτώσεις με φυματιώδη αδενίτιδα και φυματίωση του λάρυγγα.

(β) Πίνακας 2:

Ηλικίες	0-5	6-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	δ. α.
αριθμ.	9	9	16	24	16	12	14	3	-	1	-
αθροίσμ.	34		52			18					
ποσοστά	33 %		50 %			17 %					

(γ) Πίνακας 3:

<u>Επάγγελμα</u>	<u>αριθμ.</u>
ουδέν (ανήλικοι)	26
οικιακά (γυναίκες)	32
εργάτες-καπνεργάτης	4
ελεύθεροι επαγγελματίες ⁽⁵⁾	20
υπάλληλοι - συνταξιούχοι	6
μαθητές – φοιτητές ⁽⁶⁾	6
δεν απάντησαν	10
Σύνολο	104

⁽⁵⁾ Υπάρχουν 3 υποδηματοποιοί, 2 κουρείς, 2 κτίστες, 2 γεωργοί, 1 δικηγόρος, 1 ιερόδουλος, κ.ά.⁽⁶⁾ Περιλαμβάνει 5 μαθητές !**3. Από την ενορία Αγίου Νικολάου (περίοδοι 1913-21 και 1929-50)**

Σύνολο αποβιώσεων:	704
Αποβιώσεις από φυματίωση:	56

(α) Πίνακας 1:

<u>Μορφή (είδος) φυματίωσης</u>	<u>αριθμ.</u>
Πνευμονική	38
Φυματιώδης μηνιγγίτιδα	10
Περιτονίτιδα	5
Φυματίωση οστών, σπονδυλίτιδα	2
Άλλες ⁽⁷⁾	1
Σύνολο	56

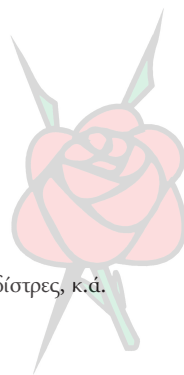
⁽⁷⁾ είναι περίπτωση πνευμονοθώρακα.

(β) Πίνακας 2:

<u>Ηλικίες</u>	0-5	6-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	δ. α.
αριθμ.	5	2	9	11	15	4	4	3	1	1	1
αθροίσμ.	16		30			9					
ποσοστά	29 %		54 %			17 %					

(γ) Πίνακας 3:

<u>Επάγγελμα</u>	<u>αριθμ.</u>
ουδέν (ανήλικοι)	9
οικιακά (γυναίκες)	15
εργάτες	3
ελεύθεροι επαγγελματίες ⁽⁸⁾	20
υπάλληλοι - συνταξιούχοι	5
μαθητές – φοιτητές ⁽⁹⁾	4
Σύνολο	56

⁽⁸⁾ Υπάρχουν 3 υποδηματοποιοί (και τσαρουχοποιοί), 2 έμποροι, 2 παντοπώλες, 2 μοδίστρες, κ.ά.⁽⁹⁾ Περιλαμβάνει 3 μαθητές.

4. Από την ενορία Ευαγγελιστρίας (περίοδος 1923-50)

Σύνολο αποβιώσεων:	395
Αποβιώσεις από φυματίωση:	29

(α) Πίνακας 1:

Μορφή (είδος) φυματίωσης	αριθμ.
Πνευμονική	21
Φυματιώδης μηνιγγίτιδα	6
Περιτονίτιδα	1
Άλλες ⁽¹⁰⁾	1
Σύνολο	29

⁽¹⁰⁾ είναι περίπτωση πνευμονοθώρακα.

(β) Πίνακας 2:

Ηλικίες	0-5	6-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	δ. α.
αριθμ.	3	1	1	5	5	3	5	5	-	-	1
αθροίσμ.	5			13			10			1	
ποσοστά				45 %			34 %				

(γ) Πίνακας 3:

Επάγγελμα	αριθμ.
ουδέν (ανήλικοι)	3
οικιακά (γυναίκες)	8
εργάτες	2
ελεύθεροι επαγγελματίες ⁽¹¹⁾	10
υπάλληλοι – συνταξιούχοι ⁽¹²⁾	4
μαθητές	2
Σύνολο	29

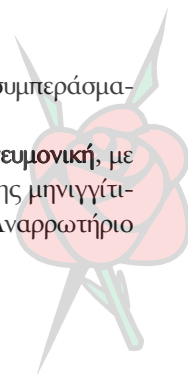
⁽¹¹⁾ Περιλαμβάνονται 2 κουρείς, 2 έμποροι, 1 ράπτης, 1 επιπλοποιός, 1 γκαρσόνι, κ.ά.

⁽¹²⁾ Περιλαμβάνει 1 στρατιώτη, 1 δημοδιδάσκαλο, 1 ταγματάρχη, 1 χωροφύλακα.

Γ. Συμπεράσματα

Η ανάγνωση των προηγούμενων πινάκων μας οδηγεί σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα:

ι) Η **μορφή φυματίωσης που κυριαρχεί** και «θερίζει» τον κόσμο **είναι η πνευμονική**, με υψηλό ποσοστό 70% από όλα τα είδη φυματίωσης! Ακολουθεί η φυματιώδης μηνιγγίτιδα με 18%. Έτσι γίνεται προφανής η επιτακτική ανάγκη νοσηλείας στο Αναρρωτήριο Αντίτινας ασθενών με πνευμονική φυματίωση μόνο.

ii) Οι ηλικίες που πλήττονται περισσότερο από τη φυματίωση είναι με φθίνουσα σειρά, οι παρακάτω δεκαετίες:

- (α) 21-30 ετών
- (β) 31-40 ετών
- (γ) 11-20 ετών
- (δ) 0-10 ετών
- (ε) 41-50 ετών
- (ζ) 51-60 ετών

Με διαφορετικό τρόπο θα κατατάσσονταν σε τρεις ηλικιακές ομάδες, με φθίνουσα πάλι σειρά:

- σε ενήλικες 21-50 ετών, με ποσοστό γύρω στο 50 % (δηλ. οι μισοί φυματικοί)
- σε παιδιά – εφήβους 0 – 20 ετών, με ποσοστό 30-35 % (δηλ. 1 στους 3) και
- σε ηλικιωμένους άνω των 50 ετών, με ποσοστό 15-20 %.

Σημείωση: Η ενορία της Ευαγγελιστρίας εμφανίζει υψηλότερα ποσοστά στις ηλικίες 51-60 ετών, εφόσον η κοινωνική σύνθεση του πληθυσμού της (κέντρο της πόλης) διαφέρει των άλλων.

iii) Η σχέση της φυματίωσης με το επάγγελμα του ανθρώπου προκύπτει εύκολα. Αν αφαιρέσουμε τα ανεπάγγελτα άτομα (παιδιά, εφήβους και οικιακά των γυναικών) είναι προφανές ότι **ιδιαίτερα πλήττονται οι ελεύθεροι επαγγελματίες**. Τα ποσοστά των φυματικών ελεύθερων επαγγελματιών στο σύνολο των φυματικών, για κάθε ενορία είναι:

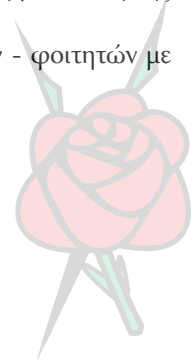
<u>Ενορία</u>	<u>ποσοστό</u>
Αγίων Θεοδώρων	18 %
Παναγίας Δέσποινας	19 %
Αγίου Νικολάου	36 %
Ευαγγελιστρίας	35 %

Απ' αυτούς, ειδικότερα, σε μεγαλύτερους αριθμούς πλήττονται οι κλάδοι των: καραγωγέων, υποδηματοποιών, κουρέων, μοδιστρών, παντοπωλών, εμπόρων, κ.ά. Να σημειωθεί ότι το κέντρο της Λαμίας έχει πολλούς επαγγελματίες και έτσι εξηγούνται τα διπλάσια ποσοστά φυματικών από τις παράκεντρες συνοικίες (Αγίων Θεοδώρων, Παναγίας Δέσποινας).

Μετά τους ελεύθερους επαγγελματίες έρχονται οι εργάτες (προσθέτω και τους λίγους στη Λαμία καπνεργάτες). Η σκόνη στον τόπο εργασίας τους συντελεί στη μετάδοση της φυματίωσης.

Ακολουθούν οι υπάλληλοι και τέλος υπάρχει ένας αριθμός μαθητών - φοιτητών με φυματίωση (στις ενορίες Παναγίας Δέσποινας και Αγίου Νικολάου).

5. Σύνολα φυματικών από τις 4 ενορίες της Λαμίας
Δίνονται στον επόμενο πίνακα:

ΕΤΟΣ	Ενορίες της Λαμίας				ΣΥΝΟΛΑ
	Άγιοι Θεόδωροι	Παναγίας Δέσποινας	Αγίου Νικολάου	Ευαγγελί- στριας	
1913			1		1
1914			3		3
1915			13		13
1916			4		4
1917			1		1
1918			4		4
1919					
1920					
1921					
1922					
1923					
1924					
1925				1	1
1926		5		1	6
1927		6		3	9
1928	2	-		-	2
1929	2	6	1	-	9
1930	5	4	-	3	12
1931	6	11	3	1	21
1932	7	7	-	-	14
1933	3	3	1	-	7
1934	1	4	2	1	8
1935	6	5	2	-	13
1936	-	3	-	3	6
1937	2	4	1	-	7
1938	2	4	2	-	8
1939	3	4	1	3	11
1940	3	6	2	1	12
1941	3	5	1	-	9
1942	9	7	2	2	20
1943	6	5	2	1	14
1944	2	2	2	-	6
1945	1	2	2	1	6
1946	3	1	1	2	7
1947	2	1	3	-	6
1948	1	5	-	3	9
1949	2	2	-	1	5
1950	-	2	2	-	4
Σύνολα	71	104	56	27	258
ποσοστά	27,5%	40,3%	21,7%	10,5%	

Από τον παραπάνω πίνακα έχουμε τις εξής παρατηρήσεις:

- i) Οι περισσότεροι θάνατοι από φυματίωση στη Λαμία σημειώνονται στις χρονιές 1931 (21 θάνατοι) και 1942 (20 θάνατοι).
- ii) Αυξημένοι αριθμοί θανάτων προκύπτουν στα έτη: 1915 (13 θάνατοι μόνο¹⁶ στην ενορία Αγίου Νικολάου), 1930 (12 θάνατοι), 1932 (14 θάνατοι), 1935 (13 θάνατοι), 1940 (12 θάνατοι) και 1943 (14 θάνατοι).
- iii) Κατά ενορία περισσότερους θανάτους από φυματίωση έχουμε:

Αγίων Θεοδώρων: στα έτη 1942 (9 θάνατοι), 1932 (7 θάνατοι), 1931 (6 θάνατοι), 1935 (6 θάνατοι) και 1943 (6 θάνατοι).

Παναγίας Δέσποινας: στα έτη 1931 (11 θάνατοι), 1942 (7 θάνατοι), 1927 (6 θάνατοι), 1929 (6 θάνατοι) και 1940 (6 θάνατοι).

Αγίου Νικολάου: στα έτη 1915 (13 θάνατοι), 1916 (4 θάνατοι) και 1918 (4 θάνατοι).

Ευαγγελίστριας: στα έτη 1927, 1930, 1936, 1939 και 1948 (με 3 θανάτους για κάθε έτος).
- iv) Με απλό τρόπο, στους 10 Λαμιώτες που πέθαναν από φυματίωση, προέρχονταν:
  - οι 4 από την ενορία Παναγίας Δέσποινας
  - οι 3 από την ενορία Αγίων Θεοδώρων
  - οι 2 από την ενορία Αγίου Νικολάου και
  - 1 από την ενορία Ευαγγελίστριας.

Από τα αριθμητικά στοιχεία θανάτων από φυματίωση κατά ενορία είναι προφανής η ταξική διάκριση. Η αυξημένη θνησιμότητα είναι αντιστρόφως ανάλογη με την οικονομική κατάσταση και τη συνακόλουθη καλή ποιότητα ζωής. Έτσι:

Η ενορία του Ι. Ναού της Παναγίας Δέσποινας που κάλυπτε (μέχρι τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '50) ευρεία ζώνη με αγροτικό πληθυσμό μέχρι τα Γαλανέικα¹⁷ έχει **4πλάσιο αριθμό** θανάτων από φυματίωση σε σχέση με το κέντρο της πόλης (τη ζώνη του Ι. Ναού της Ευαγγελίστριας).

Η περιοχή της ενορίας του Ι. Ναού Αγίων Θεοδώρων ακολουθεί με 2 ½ φορές μεγαλύτερο αριθμό θανάτων από φυματίωση σε σχέση με το κέντρο της πόλης. Εδώ δεν έχουμε αγρότες, αλλά φτωχούς ανθρώπους με ποικίλες ασχολίες και μικροεπαγγέλματα.

Υπάρχουν όμως πληθυσμιακές διαφορές μεταξύ των ενοριών της Λαμίας. Μια άλλη σύγκριση μεταξύ των θανόντων από φυματίωση σε σχέση με το σύνολο των θανόντων κάθε ενορίας προκύπτει από τον επόμενο μικρό πίνακα:

Ενορία	αποβιώσεις		ποσοστό
	συνολικές	φυματιώντες	
Αγίων Θεοδώρων	729	71	9,74%
Αγίου Νικολάου	704	56	7,95%
Παναγίας Δέσποινας	1079	104	9,64%
Ευαγγελίστριας	395	29	7,34%

¹⁶ μια εξήγηση της περίπτωσης θα ήταν επιθυμητή.

¹⁷ Ο πρώτος ναός του Αγίου Αθανασίου έγινε μετά το 1950.

Έτσι, σε 1000 θανόντες από διάφορους λόγους, πέθαναν από φυματίωση 97 άτομα στους Αγίους Θεοδώρους, στην ενορία Παναγίας Δέσποινας 96 άτομα, στην ενορία Αγίου Νικολάου 79-80 και στην ενορία της Ευαγγελίστριας 73 άτομα. Τα αριθμητικά στοιχεία αυτά αποδεικνύουν (i) τη σημαντική έκταση της λοιμώδους ασθένειας (πανδημίας) που λεγόταν φυματίωση και (ii) την άνιση εξάπλωσή της στα κοινωνικά στρώματα της Λαμίας.

Δ. Αντιμετώπιση της κατάστασης

Στα χρόνια που αναφερόμαστε η φυματίωση ήταν ανίατη. Ελάχιστοι άνθρωποι, που διέθεταν σημαντικά οικονομικά μέσα, αποφάσιζαν να αναζητήσουν την ελπίδα στα ιδιωτικά Σανατόρια του Εξωτερικού. Από τη Λαμία, υπήρξε η χαρακτηριστική περίπτωση του επίατρου Σπύρου Α. Ρομποτσάνου (1876-1920). Διέμενε στη ζώνη της ενορίας του Ι. Ναού Αγίου Νικολάου. Τελικά πέθανε στην Ελβετία το 1920.

Κάποιοι άλλοι, εφάρμοζαν άλλη λύση, λιγότερο ακριβή. Από την αρχή της άνοιξης έστελναν το φυματικό συγγενή τους να μείνει σε γειτονικό βουνό (συνήθως μόνος του, σε κάποιο αγροτόσπιτο ή σε μια μεγάλη σκηνή), για να αναπνέει καθαρό και ξηρό αέρα, ελπίζοντας στην ίαση. Δεν ήταν βέβαια δυνατή η θεραπεία μ' αυτό τον τρόπο.

Για τη μεγάλη μάζα του λαού, που στερείτο και τα απαραίτητα, δεν περίσσευαν χρήματα για ιδιωτικά Σανατόρια όχι του εξωτερικού, αλλά ούτε και για το πλησιέστερο Σανατόριο του Γεωρ. Καραμάνη στα Χάνια του Πηλίου. Επίσης, οι φυματικοί ήταν αδύνατο να αποταθούν σε κάποιο Νοσοκομείο¹⁸ της Λαμίας, εφόσον η πόλη δεν διέθετε κάποιο δημόσιο θεραπευτικό ίδρυμα ειδικευμένο στη φυματίωση.

Η ανάγκη ενός Σανατορίου ή Αναρρωτηρίου για δωρεάν νοσηλεία της φυματίωσης ήταν επιτακτική και προφανής. Άλλες περιοχές της Ελλάδας είχαν δώσει κάποια λύση με δωρεές ιδιωτών. Με ανοικτά τα εθνικά μέτωπα, την καταστροφή στη Μικρά Ασία και το προσφυγικό πρόβλημα, η αδυναμία και η απουσία του κράτους στα χρόνια εκείνα ήταν καταφανής.

Μέσα από τις τοπικές εφημερίδες έγιναν κάποιες προτάσεις για ανεύρεση ενός κατάλληλου χώρου στην περιοχή μας για ίδρυση Σανατορίου. Το 1927 τέθηκε σαν πρόταση το κτίριο του Φρουρίου¹⁹ Λαμίας, που βρίσκεται μέσα στην Ακρολαμία. Ήταν μεγάλο κτίριο, πλησίον της πόλης και είχε ένα (σχετικά μικρό) υψόμετρο. Χρειαζόταν επισκευή η στέγη του που κινδύνευε να πέσει. Τελικά, μετά την αναγκαία επισκευή της στέγης, χρησιμοποιήθηκε σαν στρατιωτικό κτίριο (εφόσον ανήκε στο στρατό).

Διαβλέποντας την ανάγκη αυτή και την κατάλληλη χρονική περίοδο, ο ευαίσθητος άνθρωπος, ο πρακτικός δήμαρχος και ο συνετός πολιτικός ο Ιωάννης Μακρόπουλος, δείχνοντας την αγάπη στον τόπο που γεννήθηκε και με την οικονομική στήριξη της υπόλοιπης οικογένειας Μακροπούλου (του αδελφού του Δημητρίου), αποφάσισε την ίδρυση του «Ορεινού Αντιφυματικού Αναρρωτηρίου Αντινίτσης». Από τις κυβερνητικές θέσεις που ανέλαβε την περίοδο 1930-35 πέτυχε (παρά τις αντιξοότητες) την ολοκλήρωση και τελικά τη λειτουργία του.

¹⁸ πλην του Ελασσωνείου Νοσοκομείου που λειτούργησε την περίοδο 1911-1933.

¹⁹ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 7, σ. 4, 18-12-1927, Λαμία.

9. Η ιδέα ίδρυσης Σανατορίου

Προήλθε από τον Δήμαρχο Λαμίας Ιωάννη Γρηγ. Μακρόπουλο και ήταν αποτέλεσμα της πιεστικής κοινωνικής ανάγκης για νοσηλεία των (άπορων) φυματικών της Λαμίας και της ευρύτερης περιοχής της, σε συνδυασμό με την πραγματοποίηση μιας οικογενειακής επιθυμίας. Η Δέσποινα Μακροπούλου (γεν. το 1894), κόρη του Γρηγορίου Μακροπούλου και αδελφή των Ιωάννη και Δημητρίου Μακροπούλου, είχε παντρευτεί²⁰ τον Ιωάννη Ευθ. Κρανάκη, απόστρατο αξιωματικό της Χωροφυλακής. Ο πρόωρος θάνατός της, το 1926²¹, άφησε στην οικογένεια²² ένα χρέος: την επιθυμία της να χτιστεί μια εκκλησία στη μνήμη της. Έκαναν μετατροπή της επιθυμίας αυτής και αντί εκκλησίας αποφάσισαν να γίνει Σανατόριο.

Προφανώς σ' αυτό, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε ο δήμαρχος Ιωάννης Μακρόπουλος. Μετά από συζήτηση του θέματος με τον πλέον ειδικό της οικογένειας που ήταν ο Βασίλειος Τσώνης²³, γιατρός Μακρακώμης και γαμπρός από αδερφή τους, ανέλαβε εκείνος (ο Βασίλειος Τσώνης) τη διερεύνηση του χώρου και τον εντοπισμό της κατάλληλης για το Σανατόριο θέσης. Μετά από σύμφωνη γνώμη του Νομιάτρου Λαμίας και του προέδρου του Ιατρικού Συλλόγου Λαμίας κατέληξαν στην πρόταση της Αντίτισσας, θέση ιδανική σε υψόμετρο 900 μ. και σε απόσταση 20 χιλιομέτρων²⁴ περίπου ή 3 ωρών με τα πόδια.

Οι αδελφοί Ιωάννης και Δημήτριος²⁵ Μακρόπουλος και ο Ιωάννης Κρανάκης συμ-

Ιωάννης και Δέσποινα Κρανάκη (1918).
(Φωτογραφία Ελένης Χριστοπούλου – Κρανάκη)

²⁰ Ο γάμος τους έγινε στις 8-4-1919 στον Ι. Ναό Παναγίας Δέσποινας Λαμίας.

²¹ Η πληροφορία προέρχεται από την κόρη της κ. Νίτσα Κρανάκη – Χριστοπούλου.

²² Ο πρόωρος θάνατός της άφησε κι ένα πολύ μικρό παιδί 7 μηνών. Είναι η Ελένη (Νίτσα) Κρανάκη και μετά σύζυγος του Μενελάου Χριστοπούλου, αξιωματικού του Ναυτικού και επιζήσαντα από τριετή αιχμαλωσία σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως από τους Γερμανούς.

²³ Βασίλειος Κων. Τσώνης, ιατρός (1881-1946). Γυναίκα του ήταν η Αλεξάνδρα Γρηγ. Μακροπούλου. Απέκτησαν 2 παιδιά. Τον Πέτρο και τη Μαρία. Το όνομα Πέτρος δόθηκε στη μνήμη του ήρωα Πέτρου Γρηγ. Μακροπούλου, που σκοτώθηκε στη μάχη του Λαχανά.

²⁴ Δρόμος μέχρι τη Μονή Αντίτισσας δεν υπήρχε. Σε απόσταση 16 χλμ. από τη Λαμία στο δρόμο προς το Δομοκό, μετά είχε μονοπάτι μήκους 5-6 χλμ. περίπου που έφτανε στη Μονή.

²⁵ Ο Δημήτριος Γρηγ. Μακρόπουλος τελείωσε το Γυμνάσιο στη Λαμία. Έμαθε γαλλικά από τη Μαρία Μπερτόγια. Προσελήφθη πολύ νέος σαν διερμηνέας από τη γαλλική εταιρία (Μπατινιόλ) που έφτιαχνε το σιδηρόδρομο. Οι ικανότητες και οι γνωριμίες του με το εμπορικό γαλλικό και διεθνές κύκλωμα τον εδραίωναν. Έγινε αντιπρόσωπος της Ελλάδας στις γαλλικές εταιρείες όπλων. Τη δεκαετία του '30, έλεγαν στη Λαμία ότι ήταν μεγαλομέτοχος της Εθνικής Τράπεζας Ελλάδος. Ίσως υπερβολή. Πάντως ήταν πολύ πλούσιος. Δεν παντρεύτηκε. [Οι πληροφορίες προέρχονται από την κ. Ελένη Χριστοπούλου-Κρανάκη].

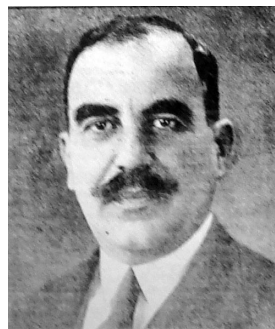
φώνησαν να χρηματοδοτήσουν την κατασκευή του Σανατορίου, στη μνήμη της Δέσποινας Μακροπούλου – Κρανάκη και του αδελφού τους Πέτρου Μακρόπουλου, που σκοτώθηκε στη μάχη του Λαχανά.

Ο τότε μητροπολίτης Φθιωτιδοφωκίδας Ιάκωβος, όταν του μίλησε σχετικά ο δήμαρχος, έκανε την πρώτη προσφορά²⁶ για το σκοπό αυτό. Απέστειλε 10.000 δρχ. από το προσωπικό του ταμείο στο δήμαρχο Λαμίας Ιωάν. Μακρόπουλο για «να διατεθούν κατά την κρίση του».

Τότε κοινοποιήθηκε ο σκοπός στον τοπικό τύπο. Έγραψε σχετικά:

«... θα ανεγερθεί Σταθμός νοσηλείας των φυματιώντων παρά την Μονή Αντίνιτσας, με ιατρική προστασία των γιατρών της Λαμίας. Οι αδελφοί Μακρόπουλοι προσέφεραν το ποσό των 400.000 δρχ. για το Ίδρυμα αυτό»²⁷.

Ταυτόχρονα δημιουργήθηκε και η ανάγκη χάραξης αμαξιτής οδού που θα συνδέει τον επαρχιακό δρόμο Λαμίας – Δομοκού με τη Μονή Αντίνιτσας και το διπλανό υπό ίδρυση Σανατόριο (μέχρι τότε υπήρχε μονοπάτι για πεζοπορία ή με τα ζώα).

Ο Ιωάννης Μακρόπουλος

10. Κοινωνική αντίδραση – Έναρξη εργασιών

Η ανάγκη ενός αντιφυματικού Κέντρου περίθαλψης ήταν τόσο μεγάλη ώστε η ανακοίνωση της ίδρυσης και μεγάλης δωρεάς είχε τεράστιο αντίκτυπο. Οι προσφορές²⁸ έπαιξαν βροχή, όπως:

* Προσφορά από τον ξυλέμπορο Χονδρογιάννη της αναγκαίας ξυλείας σε τιμή κόστους.

* Ομόφωνη απόφαση του Ιατρικού Συλλόγου²⁹ Λαμίας (και του γιατρού Μακρakovmης Βασ. Τσώνη) για δωρεάν προσφορά ιατρικών υπηρεσιών.

* Οι κάτοικοι του χωριού Δερβέν Καρυά (Μοσχοκαρυά) αναλαμβάνουν με προσωπική εργασία την κατασκευή της αμαξιτής οδού.

* Έναρξη λαϊκού εράνου³⁰ υπέρ του Σανατορίου.

Η έναρξη³¹ των εργασιών γίνεται στις 25-2-1928 στη θέση του Σανατορίου και ταυτόχρονα η κατασκευή του δρόμου. Ο Δήμαρχος, με το Νομομηχανικό και το Νομιάτρο καθορίζουν³² τη θέση και χαράσσουν την οδό. Έρχεται και ο μηχανικός του Υπουργείου (Φωτιάδης) και μελετά³³ το θέμα. Οι εργασίες προχωρούν γρήγορα και στις 13-9-1928 περατώνεται η τοιχοποιία του Σανατορίου.

Η κατασκευή του δρόμου όμως καθυστερεί. Ο τότε ηγούμενος της Μονής Αντίνιτσας

²⁶ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 14, σ. 2, 29-1-1928, Λαμία

²⁷ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 16, σ. 4, 11-2-1928, Λαμία

²⁸ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 16, σ. 4, 11-2-1928, Λαμία

²⁹ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 20, σ. 4, 25-2-1928, Λαμία.

³⁰ Άρθρο με τίτλο : «Ο οβολός της χήρας» [εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 20, σ. 4, 25-2-1928, Λαμία]

³¹ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 20, σ. 4, 25-2-1928, Λαμία.

³² εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 18, σ. 4, 17-2-1928, Λαμία.

³³ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 36, σ. 4, 28-4-1928, Λαμία.

Διερμηνεύς Παππάς, αρχιμανδρίτης, με επιστολή³⁴ στον τοπικό τύπο στις 29-5-1928 καλεί, όσους θέλουν να προσφέρουν εργασία με μικρή αμοιβή για ταχύτερη ολοκλήρωση του δρόμου, ώστε να προλάβουν μέχρι την πανίγυρη της Μονής (το Γενέσιο της Θεοτόκου στις 8-9-1928).

Ο τοπικός τύπος με αλληπάλληλα δημοσιεύματα, στηρίζει το φιλανθρωπικό αυτό έργο γράφοντας: « ... μετά τη θεσμοθέτηση του Νομιάτρου στην Ελλάδα, να κηρυχθεί πόλεμος κατά της φυματίωσης. Να εξαλειφθούν οι εστίες και να ιδρυθούν Σανατόρια ...»

Τονίζεται επίσης το αρνητικό ρεκόρ της χώρας μας σε θύματα της φυματίωσης, με δηλώσεις αρμοδίων³⁵, όπως:

«Η Ελβετία έχει 13 τοις χιλίοις θνησιμότητα το έτος, το Βέλγιο 14, η Γερμανία 16, η Γαλλία 18 και η Ελλάς 22-24 συνεπεία της ελονοσίας, της φυματίωσης και άλλων ανθυγιεινών συνθηκών...»

Ιατρός Χαρδαμάτης – Υπουργός Συγκοινωνιών

Έρχεται και η πρώτη καταγγελία για το ταχυδρομείο (ΤΤΤ) όπου 10 άτομα εργάζονται μέσα στη σκόνη, σε υπόγειο και κινδυνεύουν από φυματίωση.

Στα μέσα Σεπτεμβρίου 1928 περατώνεται³⁶ η τοιχοποιία του Σανατορίου. Η ελπίδα, που γεννήθηκε με την έναρξη των εργασιών, δημιουργεί μεγάλη αισιοδοξία για την πορεία του έργου, που φαίνεται από την εκτίμηση ότι: θα ολοκληρωθεί σε ένα τρίμηνο ! (δηλαδή μέχρι το τέλος του 1928).

11. Αναζήτηση κρατικής στήριξης

Στις πρωτοχρονιάτικες ευχές³⁷ (1-1-1929), ο Δήμαρχος Λαμίας Ιωάννης Μακρόπουλος αναφέρει τον επιδιωκόμενο στόχο: «να ασφαλισθεί το πολυτιμότεο αγαθό, η υγεία του ελληνικού λαού».

Βλέποντας την ανάγκη να ενισχυθεί η προσπάθεια αυτή από το κράτος, ιδιαίτερα για την κατασκευή του δρόμου μέχρι την Αντίνιτσα, ο Δήμαρχος καλεί τον υφυπουργό Υγιεινής Δοξιάδη, που έρχεται στη Λαμία³⁸ στις 23-2-1929. Σε πολλαπλές συσκέψεις που έγιναν εξετάστηκαν τα προβλήματα:

- της ελονοσίας³⁹ (από λυμνάζοντα ύδατα, το έλος της Μεγάλης Βρύσης κ.ά.)
- του Ελασσωνείου Νοσοκομείου Λαμίας,
- της φυματίωσης⁴⁰. Ο Δήμαρχος γνωστοποίησε την ίδρυση του Σανατορίου Αντίνι-

³⁴ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 46, σ. 1, 2-6-1928, Λαμία.

³⁵ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 24, σ. 1, 10-3-1928, Λαμία.

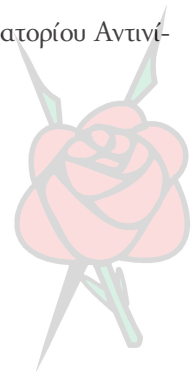
³⁶ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 76, σ. 4, 15-9-1928, Λαμία.

³⁷ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 104, σ. 5, 1-1-1929, Λαμία.

³⁸ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 119, σ. 1, 27-2-1929, Λαμία

³⁹ Ποσοστό 23% υποφέρει από ελονοσία.

⁴⁰ Στην Ελλάδα υπήρχαν 200.000 φθισικοί.

της⁴¹ και δέχθηκε τον έπαινο του Υφυπουργού. Δεσμεύθηκε και υποσχέθηκε ο υφυπουργός την επέκταση του Αναρρωτηρίου (ή Αντιφυματικού Σταθμού) από 20-22 κλίνες σε Σανατόριο με 100 κλίνες⁴² και ετήσια χρηματοδότησή του με ποσό 500.000 – 1.000.000 δρχ., με τον όρο να ιδρυθεί Αντιφθισική Εταιρεία, που θα διαχειριστεί το ποσό για το σκοπό που διατίθεται.

Το ευχάριστο νέο βρήκε άμεση ανταπόκριση. Στις 23-3-1929 ιδρύεται⁴³ η **Αντιφθισική Εταιρεία Λαμίας** (100 άτομα υπογράφουν το Καταστατικό της). Η Εταιρεία διοικείται από Αδελφάτο με Πρόεδρο το Νομάρχη (Κουράτος), Αντιπρόεδρο το Δήμαρχο Λαμίας (Ιω. Μακρόπουλος), Ταμιά το Διευθυντή της Εθνικής Τράπεζας Λαμίας και μέλη τον Πρόεδρο Πρωτοδικών, τον Υγειονομικό επιθεωρητή, το Νομίατρο, τον Πρόεδρο Εμπορικών Συλλόγων, Πρόεδρο Ένωσης Επαγγελματιών και 6 αιρετά μέλη.

12. Καθυστέρηση και ελπίδα

Το Μάιο (18-5-1929) αναλαμβάνει το Υπουργείο Κρατικής Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως ο ίδιος ο πρωθυπουργός⁴⁴, ο δε Δοξιάδης απομακρύνεται της θέσης του. Τα χρήματα που υποσχέθηκε ο Δοξιάδης για το Σανατόριο δεν θα έρθουν ποτέ στη Λαμία. Επίσης σχετικό νομοσχέδιο που είχε συντάξει δεν έγινε ποτέ νόμος.

Μετά από υπόδειξη των υπηρεσιών του υπουργείου Υγιεινής, ο Ιωάννης Μακρόπουλος έκανε γραπτή δήλωση παραχώρησης του Ιδρύματος αυτού στο Κράτος, αναλαμβάνοντας και την υποχρέωση της ολοκλήρωσης του κτιρίου. Έτσι θα μπορέσει να λειτουργήσει ως Σταθμός ή Αναρρωτήριο, που επεκτεινόμενο από 20-22 κλίνες να διαθέτει τελικά δυναμικότητα 30-40 ασθενών.

Η πολιτική αστάθεια της περιόδου αυτής, με σημαντικά οικονομικά προβλήματα⁴⁵, αλλά και η λήξη της θητείας (χωρίς ανανέωσή της) του Δημάρχου Ιωάν. Μακρόπουλου (στις 4-8-1929) δεν προμήνυαν το καλό του Σανατορίου.

Η «οδός Αντινίτσης», δηλ. ο δρόμος μέχρι την Αντίνιτσα, σταμάτησε στις πρώτες προσπάθειες. Η μεταφορά των υλικών (ξυλεία, κεραμίδια, αδρανή υλικά κ.ά.) είναι αδύνατη (δεν μπορεί να γίνει με τα ζώα) και γι' αυτό οι εργασίες στο κτίριο του Σανατορίου σταματούν.

Η φυματίωση όμως δεν σταματά το καταστροφικό της έργο. Ο τοπικός τύπος τονίζει την μεγάλη «Ανάγκη του αντιφυματικού αγώνος»⁴⁶, όχι μόνο στη Λαμία. Στην Άμφισσα⁴⁷ είχαν 20 θανάτους μέσα σε 6-7 μήνες του 1929. Ο υγειονομικός επιθεωρητής Νικ.

⁴¹ Προοριζόταν για 20-22 κλίνες αρχικά. [Από απαντητική επιστολή του υπουργού Προνοίας Ιωάν. Μακρόπουλου στην αθηναϊκή εφημερίδα «Ημερήσιος Κήρυξ»].

⁴² Από απαντητική επιστολή του υπουργού Προνοίας Ιωάν. Μακρόπουλου στη αθηναϊκή εφημερίδα «Ημερήσιος Κήρυξ»

⁴³ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 126, σ. 4, 23-3-1929, Λαμία

⁴⁴ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 142, σ. 1, 18-5-1929, Λαμία.

⁴⁵ «... Η δραχμή είχε χάσει 19 φορές την αξία της ...» Από άρθρο στην εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 14, σ. 1-2, 29-1-1928, Λαμία.

⁴⁶ Ανταπόκριση από την Άμφισσα [εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, 21-7-1931, Λαμία].

⁴⁷ Το ποσοστό θνησιμότητας από φυματίωση είναι 65-70%. Άμεση είναι η ανάγκη κατασκευής Νοσοκομείου στην Άμφισσα του δωρητή Σταλού.

Μακρίδης αρθρογραφεί⁴⁸ με θέμα: «Ο αγών κατά της φυματιώσεως» ενημερώνοντας σχετικά τον κόσμο.

Το θέμα έχει κολλήσει⁴⁹. Μόνο διαφημίσεις φαρμάκων για φυματικούς (Σάπεν Φλορ⁵⁰, Φραγκολυζίνη, κ.ά.) παρουσιάζουν οι εφημερίδες. Επίσης διαφημίζεται το κοντινό Σανατόριο στα Χάνια Πηλίου του Γεωργ. Καραμάνη⁵¹, που λειτουργεί υποδειγματικά (αλλά δεν είναι για φτωχά βαλάντια) και το Αναρρωτήριο Μελισσιών Αμαρουσίου⁵² πνευμονικών νοσημάτων.

13. Ο Ιωάννης Μακρόπουλος στην κυβέρνηση – Ολοκλήρωση του έργου

Από τη θέση του υπουργού Υγιεινής και Προνοίας, ο Ιωάν. Μακρόπουλος εγκρίνει πίστωση⁵³ για συντήρηση (αποπεράτωση) του Σανατορίου. Η κυβέρνηση μπαίνει⁵⁴ στη μάχη για αντιμετώπιση της φυματιώσεως ιδρύοντας δύο μεγάλα Σανατόρια⁵⁵ στην Τρίπολη (κόστος 10 εκατομ.) και στην Κόρινθο (κόστος 5 εκατομ.).

Οι αντιπολιτευόμενες αθηναϊκές εφημερίδες⁵⁶ όμως, με δημοσιεύματα, ανακινούν το θέμα του Σανατορίου Αντίνιτσας αναζητώντας σκάνδαλο (για δωρεά ημιτελούς έργου, χωρίς δρόμο και για δημιουργία εράνου με άγνωστη τύχη των χρημάτων). Αντίθετα η τοπική εφημερίδα Η ΕΠΑΡΧΙΑ τον υποστηρίζει⁵⁷. Δεν υπάρχει όμως σκάνδαλο, εφόσον το ποσό των εράνων, που ανέρχεται σε 7 χιλιάδες δραχ. είναι άθικτα⁵⁸ στην Εθνική Τράπεζα Λαμίας. Η έλλειψη δρόμου καθυστερεί την αποπεράτωση του έργου, που ολοκληρωμένο θα παραχωρηθεί στο κράτος. Αναμένεται νομοθετικό Διάταγμα για τη λειτουργία του σαν Αντιφυματικός Σταθμός.

Ο υπουργός Ιωάννης Μακρόπουλος καλεί σε συνεργασία⁵⁹ τον τότε Νομάρχη Φθιωτιδοφωκίδας Κωτζωνάνο και τους μηχανικούς Ιωάννου και Βεόπουλο, με θέμα την αποπεράτωση του Σανατορίου. Αποφασίζεται η έναρξη της κατασκευής της οδού προς Αντίνιτσα, για τη μεταφορά των υλικών και για μόνιμη οδική συγκοινωνία.

Ο τοπικός τύπος με αρθρογραφία πιέζει για την άμεση κατασκευή του δρόμου⁶⁰. Από το Ταμείο επαρχιακής Οδοποιίας δίνεται πίστωση 400.000 δραχ. για το σκοπό αυτό, που

⁴⁸ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 407, σ. 1, 12-9-1931, Λαμία.

⁴⁹ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 636, σ. 1, 18-3-1933, Λαμία.

⁵⁰ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 634, σ. 4, 14-3-1933, Λαμία.

⁵¹ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 331, σ. 2, 17-3-1931, Λαμία.

⁵² εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 373, σ. 2, 25-6-1931, Λαμία.

⁵³ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 646, σ. 1, 11-4-1933, Λαμία.

⁵⁴ Δύσκολα χρόνια. Ενδεικτικό στοιχείο των αδιεξόδων του καιρού εκείνου (αρχές της δεκαετίας του '30) είναι οι 150 αυτοκτονίες που έγιναν κατά τη διάρκεια του 1930. [εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 355, σ. 1, Πέμπτη 14-5-1931, Λαμία]

⁵⁵ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 652, σ. 4, 27-4-1933, Λαμία.

⁵⁶ εφ. «Εθνικός Κήρυξ», Αθηνών.

⁵⁷ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 665, σ. 1, 30-5-1933, Λαμία.

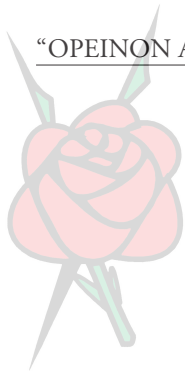
⁵⁸ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 665, σ. 1, 30-5-1933, Λαμία.

⁵⁹ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 668, σ. 4, 6-6-1933, Λαμία.

⁶⁰ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 636, σ. 1, 18-3-1933, Λαμία.

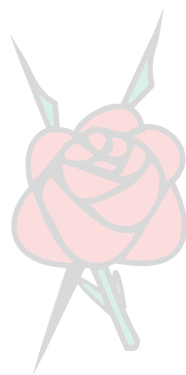

Η ΔΩΡΕΑ ΤΟΥ κ. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟ ΠΕΡΙΦΗΜΟΝ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΕΙΝΕ ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΤΟΙΧΟΙ ΜΟΝΟΝ ; !

Μας πληροφοροῦν ἐκ Λαμίας δι' τὸ σανατόριον τὸ ὁποῖον, ὡς ἀνεκοινώθη ἀρκετὰ θορυβῶδῶς, ἐδώρησε ὁ ὑπουργὸς τῆς Προνοίας κ. Μακρόπουλος εἰς τὸ Κράτος, ἀποτελεῖται σήμερον ἀπὸ τέσσαρας τοίχους μιᾶς μονορόφου οἰκοδομῆς χωρὶς στέγην, πατώματα, παράθυρα κ.τ.λ. καὶ οἱ ὁποῖοι τοῖχοι ἐπίσης εἶνε ἐγκαταλελειμμένοι πρὸ ἀρκετοῦ χρόνου. Καὶ δι' ἐπίσης οἱ τέσσαρες αὐτοὶ ἐγκαταλελειμμένοι τοῖχοι εὐρίσκονται εἰς ἀπόστασιν τριῶν περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν δημοσίαν ὁδὸν Δομοκοῦ—Λαμίας, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δὲν ὑπάρχει ὁδὸς ὀδηγοῦσα εἰς τὸ ἀνύπαρκτον σανατόριον. Οἱ παρέχοντες τὰς ἀνωτέρω πληροφορίας μᾶς παρακαλοῦν πρὸς τοῦτοις νὰ ἐρωτήσωμεν τὸν κ. Μακρόπουλον ἐάν προτίθεται νὰ συμπληρώσῃ τὸ σανατόριον τὸ ὁποῖον δὲν ἴδρυσεν μόνον δι' ἰδίων του ἐξόδων—δηλαδὴ τοὺς τέσσαρας ὑπάρχοντας τοίχους—ἀλλὰ καὶ δι' ἐράνων καὶ ἐάν θὰ τὸ συμ-

πληρώσῃ διὰ νὰ τὸ δωρήσῃ εἰς τὸ δημόσιον. Διότι ὅπως παρατηροῦν ἡ δωρεὰ του αὕτη, εἶνε ἐλάχιστα ὠφέλιμος καὶ ἀξία προσοχῆς, ἀφοῦ τὸ περίφημον σανατόριον εἶνε τέσσαρες τοῖχοι ἐγκαταλελειμμένοι καὶ οἱ ὁποῖοι διὰ νὰ μεταβληθῶν εἰς σανατόριον χρειάζεται νὰ δαπανηθοῦν μερικαὶ ἑκατοντάδες χιλιάδων δραχμῶν διὰ τὸ κτίριον καὶ ἀρκετὰ ἑκατομμύρια δραχμῶν διὰ τὴν κατασκευὴν ὁδοῦ ἢ ὁποῖα θὰ ὀδηγῇ εἰς τὸ σανατόριον. Καὶ φυσικὰ ἐρωτῶμεν καὶ ἡμεῖς τὸν κ. Μακρόπουλον, ἐάν πάντα ταῦτα εἶνε ἀκριβῆ καὶ ἐάν θὰ συμπληρώσῃ τὸ σανατόριον ἢ θὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν δωρεάν τῶν τεσσάρων αὐτῶν τοίχων ποῦ ἔκτισε ἐπάνω εἰς τὰ κατὰ βραχέα καὶ οἱ ὁποῖοι περιέργως μετεβλήθησαν εἰς σανατόριον τὸ ὁποῖον διεφημίσθη τόσο θορυβῶδῶς. Ἡ ἀλήθεια νομίζομεν δὲν βλέπει νὰ ἐξακριβωθῇ...

Ἀπὸ τὴν ἀπογευματινὴ εφημερίδα «Ἡμερήσιος Κήρυξ» τῆς Ἀθῆνας

ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΤΟΥ κ. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐλάβομεν τὴν κάτωθι ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν καὶ δημοσιεύομεν :

«Κύριε Διευθυντά,

Εἰς τὸ χθεσινόν φύλλον τοῦ «Ἡμερησίου Κήρυκος» ἐδημοσιεύθη ἀρθρον σας ἀναφερόμενον εἰς τὸ ἀναρρωτήριον Ἀντινίτσης. Ὁμολογῶ ὅτι περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐγένετο πολὺς λόγος καὶ οὐκ βεβαίω παρὰ τὴν θέλησίν μου. Εἶμαι ὑποχρεωμένος ἐν τούτοις, ἐφ' ὅσον ἐδόθησαν ὑμῖν πληροφορίες κείμεναι μακρὰν τῆς ἀληθείας, νὰ οὐκ παρακαλέσω νὰ δημοσιεύσῃτε ἄλλως λέξεις πρὸς ἀποκατάστασιν αὐτῆς.

Ἐν πρώτοις τὸ ἴδρυμα δὲν εἶνε κἀν σανατόριον. Κατὰ τὸ τέλος τῆς δημορχίας μου ἐν Λαμία, ἠγέρθη δαπάναις μελῶν τῆς οἰκογενείας μου καὶ ἐμοῦ, παρὰ τὴν ἱεράν μου Ἀντινίτσης καὶ εἰς θέσιν ἐκλεγείσαν ὑπὸ τοῦ νομιάτρου Λαμίας καὶ τοῦ προέδρου τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου, κτίριον, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς σταθμὸς ἀντιφυματικός δι' 20—22 κλίνας καὶ προωρισμένος νὰ παραχωρηθῇ εἰς τὸ Κράτος. Ὁ τότε ὑπουργὸς τῆς Ὑγιεινῆς κ. Δοξιάδης εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἐπεκτείνῃ τὸν σταθμὸν εἰς σανατόριον μὲ 100 κλίνας, ἐπιχορηγῶν αὐτὸ διὰ ποσοῦ ἴνδός τοῦλάχιστον ἑκατομμυρίου δραχμῶν. Ἀτυχῶς μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ κ. Δοξιάδου, ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐματαιώθη καὶ τὸ συνταχθέν τότε ὑπ' αὐτοῦ σχετικὸν νομοσχέδιον δὲν ἐγένετο νόμος, δὲν κατέστη δὲ ἐξ ἄλλου δυνατόν νὰ συμπληρωθῶν καὶ ἐλλείψεις τινὲς τοῦ κτιρίου, διότι ἡ ἔκτασις ἀποφασισθεῖσα ἐπαρχιακῆ ὁδὸς πρὸς τὴν Μονὴν, δι' ἣν τὸ ἐπαρχιακὸν ταμεῖον πέρυσιν εἶχεν ἀναγράψει πίστωσιν δραχμῶν 80.000, δὲν ἐπερατώθη.

Προκειμένου νῦν νὰ λειτουργήσῃ τὸ ἴδρυμα ὡς σταθμὸς ἢ ἀναρρωτήριον, καὶ ἐπεκτείνόμενον, νὰ ὑπηρετήσῃ 30—40 ἀσθενεῖς, ὑπεβίβηθαι μοι ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου Ὑγιεινῆς ἡ ἀνάγκη τυπι-

κῆς δηλώσεως παραχωρήσεως αὐτοῦ εἰς τὸ Κράτος, ἣν ἀνάγκην καὶ διὰν πρὸ ἐτῶν ἐπρόκειτο νὰ λειτουργήσῃ εἶχεν ὑποδείξει τὸ ὑπουργεῖον. Τὴν δῆλωσιν ταύτην ἔκαμον τότε προφορικῶς καὶ πρὸ ἡμερῶν ἐπανελάβα ἔγγράφως.

Καὶ ἡ μὲν συμπλήρωσις τοῦ κτιρίου φυσικὰ θέλει γίνῃ ὑφ' ἡμῶν, ἡ δὲ λειτουργία αὐτοῦ ὡς ἀναρρωτηρίου χωρὶς καμμίαν πολυτέλειαν ἀνήκει ἐφεξῆς εἰς τὸ Κράτος.

Εἶνε ἀπόλυτως ἀνακριβὲς διὰ διετέθη διὰ τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ οἶον δῆποτε ποσὸν ἐξ ἐράνων ἢ παρὰ τρίτου τινός. Οἱ ἐλάχιστοι αὐτῶς ἔρανοι, εἶνε κατατεθειμένοι καὶ ἄθικτοι παρὰ τῶ ἐν Ἀσμίᾳ ὑποκαταστήματι τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς.

Ἄρα εἰ ἐπιθυμῶ νὰ οὐκ βεβαιώσω ὅτι οὐτε ἀνακοινώσιν τινα ἔκαμον, μάλιστα δὲ ἐφημερίδας τινὰς αἵτινες μοῦ ἐζήτησαν πληροφορίας, παρέκάλεσα νὰ μὴ ἀναγράψωσι τι, διότι οὐδεὶς λόγος ὑπῆρχε νὰ σχοληθῇ ἡ Κοινὴ Γνώμη διὰ ζήτημα μικρᾶς σημασίας καὶ πολὺ παλαιόν. Ἐν τούτοις παρὰ τὴν ρητὴν μου ἀπαγόρευσιν, ἀπογευματινῆ ἐφημερίδις ἐδημοσίευσεν πρὸ ἡμερῶν τὴν εἰδησιν, ἣτις καὶ σχολιάσθη τὴν ἐπομένην ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἐφημερίδων, εὐμενέστερον παρ' ὅτι ἤξιεν.

Ἄλλ' ἂν τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο δεῖον ἰδιαιτέρας τινός μνείας, πιστεύω ὅτι θὰ συμφωνήτε ὅτι δὲν θὰ ἦτο συγκεχωρημένον νὰ ἀντιπαρῆλθω ἐν οἱῶν τὴν δημοσίευσιν τῶν βοθεισῶν ὑμῖν πληροφοριῶν, τῶν ὁποίων δὲν θέλω νὰ ἐξετάσω οὔτε τὴν πηγὴν οὔτε τὴν πρῶσιν.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ
μετὰ πάσης τιμῆς.

Ι. Μακρόπουλος

Σ. Η. Κ. Ἐπιπρόθετον διὰ τὸ ὑπουργεῖον τῆς Προνοίας θὰ συμφωνῇ μεθ' ἡμῶν, ὅτι τοῦ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία διὰ τοῦ χθεσίου δημοσιεύματός μας, νὰ διασαφηνίσῃ ἕνα ζήτημα ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον ἀμφισβητήσεις. Ἐκ μέρους μάλιστα συμπολιτῶν του ...

όμως μετά από ένα μήνα μετατρέπεται σε πίστωση 200.000 δρχ. Τα απαιτούμενα χρήματα για το έργο αυτό είναι πολύ περισσότερα (εκτιμώνται σε 500.000 δρχ.) Το θέμα δυστυχώς παραμένει στάσιμο για κάποιο χρονικό διάστημα.

Στο μεταξύ ο Ιωάννης Μακρόπουλος έχει μετακινηθεί στο Υπουργείο Παιδείας, διατηρώντας πάντα το ενδιαφέρον του για το θέμα αυτό. Στις αρχές του 1935 παραιτείται⁶¹ για λόγους υγείας και φεύγει στο εξωτερικό (Βιέννη). Τον Αύγουστο του 1935 αποκαθίσταται η υγεία του και ο Ιωάννης Μακρόπουλος επιστρέφει⁶².

Τα δημοσιεύματα⁶³ του τύπου δίνουν την τραγική εικόνα⁶⁴ της χώρας μας. Είναι πρώτη σε θανάτους από φυματίωση! Σημειώνονται 10.500 θάνατοι από φυματίωση κάθε έτος. Την πενταετία 1929-1933 σημειώθηκαν 52.152 θάνατοι από φυματίωση. Περισσότερο θερίζονται τα αστικά κέντρα σε σχέση με την ύπαιθρο. Επαγγέλματα⁶⁵ που πλήττονται περισσότερο από φυματίωση είναι: σερβιτόροι (48%), τυπογράφοι (47%), εμποροϋπάλληλοι (46%), κουρείς (43%), καπνεργάτες (42%), κλπ. Τα μικρότερα ποσοστά θανάτων από φυματίωση έχουν: κληρικοί (5%), γεωργοί (9%), ιατροί (11%), κλπ.

Κατά τη διάρκεια του 1934 το έργο προχωρεί και στους πρώτους μήνες⁶⁶ του 1935 ο δρόμος έχει σχεδόν ολοκληρωθεί. Ταυτόχρονα ολοκληρώνεται και το κτίριο του Σανατορίου. Υπάρχουν βέβαια σημαντικές ελλείψεις, αλλά είναι τεράστια η κοινωνική πίεση όλων για να αρχίσει τη λειτουργία του.

Ο κ. Ι. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΣ

(Σκίτσο κ. Κεραμίδα)

14. Αθόρυβη έναρξη λειτουργίας

Η εφημερίδα «ΕΠΑΡΧΙΑ» προαναγγέλλει⁶⁷ την έναρξη λειτουργίας του Σανατορίου «εντός ολίγων ημερών», από τις 21-5-1935, αλλά βιάζεται. Ήδη όμως έχει δημοσιευθεί το Ν. Διάταγμα 14/25-5-1935 (φ 215/Α') «Περί συστάσεως και οργανώσεως του εν τω Νομώ Φθιωτιδοφωκίδος Ορεινού Αναρρωτηρίου Αντινίτσης». Έτσι η δωρεά της οικο-

⁶¹ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 925, σ. 4, 16-2-1935, Λαμία.

⁶² εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 975, σ. 1, 1-8-1935, Λαμία.

⁶³ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 978, σ. 1-2, 13-8-1935, Λαμία.

⁶⁴ Στα μέτρα του Υπουργείου Υγιεινής της περιόδου εκείνης περιλαμβάνονται και διορισμοί Υγειονολόγων, επιφορτισμένων με προγράμματα εξυγίανσης. Από το κράτος διατίθεται πίστωση 2 ½ εκατομμυρίων δραχ. για το σκοπό αυτό. Την επίβλεψη των μέτρων αυτών αναλαμβάνουν «άνευ ουδεμιάς επιβαρύνσεως» οι κ. Μπάλφουρ και Ράιτ της αποστολής Ροκφέλλερ (αμερικανοί). [Από άρθρο με τίτλο «Η Δημόσια Υγεία» στην εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 941, σ. 2, 9-5-1935, Λαμία]

⁶⁵ Ενδιαφέρουσα στατιστική σε άρθρο με τίτλο «Η ζωή της Ελλάδος, εις την γλώσσαν των αριθμών», στην εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 893, σ. 1-2, 26-11-1934, Λαμία.

⁶⁶ Η εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, ρωτάει ειρωνικά : «Το Σανατόριο Αντινίτσης θα γίνει επί τέλους ή θα εγκαταλειφθεί; Το Ορφανοτροφείο εις ποίον αιώνα πρόκειται να τελειώσει;» [φ. 913, σ. 1, 19-1-1935, Λαμία]

⁶⁷ Σε άρθρο με τίτλο «Η χρησιμότης των Σανατορίων», εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, σ. 1 και 4, 21-5-1935, Λαμία.

γενείας Μακροπούλου γίνεται Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου. Διοικείται από πενταμελές Αδελφάτο και διαθέτει οικονομικούς πόρους. Σημαντική είναι η ετήσια επιχορήγηση του Κράτους με ποσό 800.000 δρχ. Επιπλέον και έκτακτα διατίθενται 400.000 δρχ., για τα έξοδα της πρώτης εγκατάστασης και για αποπεράτωση εργασιών.

Υπεύθυνος γιατρός του ανέλαβε ο ακτινολόγος Σταύρος Τοιμπούρης, που «εκπαιδεύτηκε ειδικά στη συστηματική θεραπεία των φυματικών». Στο Σανατόριο πλην του προσωπικού (μάγειρας, πλύντριες, καθαρίστριες, κλπ.) παραμένουν 1-2 νοσοκόμοι μαζί με το γιατρό.

Για τον πολύν κόσμο, τους επισκέπτες και εκδρομείς της Μονής, το Σανατόριο παραμένει φόβητρο, παρά τη σχετική ενημέρωση και διαπαιδαγώγηση (που είναι περιορισμένη βέβαια). Από μακριά βλέπουν το κτίριο. Με δημοσιεύματα στον τοπικό τύπο τονίζεται η ευεργετική δράση⁶⁸ του Σανατορίου με την:

- * απομόνωση των πασχόντων
- * παρεμπόδιση της μετάδοσης της νόσου
- * ίαση πολλών νοσηλευομένων
- * διαπαιδαγώγηση και επανένταξη των θεραπευθέντων.

Το καλοκαίρι⁶⁹ του 1935 γίνονται οι τελευταίες εργασίες, όπως: υδραυλική εγκατάσταση, κατασκευή βόθρου, ελαιοχρωματισμοί σε κουφώματα, εσωτερικές διαιρέσεις, πλυντήριο, ματιοθήκη, κουζίνα. Ακολουθούν σοβατίσματα, υδροχρωματισμοί, κατασκευή δαπέδου με τοιμένο και μωσαϊκό, πλακόστρωση του Αναρρωτηρίου.

Γίνεται προμήθεια 40 κρεβατιών, στρωμάτων, προσκέφαλων και 120 κουβερτών. Τους τελευταίους μήνες, με δημοπρασίες, εξασφαλίζεται η προμήθεια τροφίμων (σε είδη παντοπωλείου, οπωροπωλείου, κρεοπωλείου) καθώς και η μεταφορά τους με αυτοκίνητο από τη Λαμία.

Σημαντικός αριθμός αιτήσεων⁷⁰ υποβάλλεται στο Αδελφάτο του Αναρρωτηρίου Αντινίτσης από άπορους ασθενείς με φυματίωση. Γίνονται δεκτοί μόνο όσοι πάσχουν από πνευμονική φυματίωση. Για την εισαγωγή κάποιου σ' αυτό απαιτούνται:

- Αίτηση προς το Αδελφάτο
- Πιστοποιητικό γιατρού (ότι πάσχει από πνευμονική φυματίωση και έχει ανάγκη νοσηλείας)
- Πιστοποιητικό απορίας (από Πρόεδρο Κοινότητας ή Δήμαρχο)

Το Σανατόριο⁷¹ διέθετε κλίνες Α', Β' και Γ' θέσης για εύπορους ασθενείς.

Την ίδρυσή του αναγγέλλει η τοπική εφημερίδα «Ο Ρουμελιώτης», στο φύλλο της 23-11-1935, γράφοντας: «Υπό την ονομασίαν Ορεινόν Αναρρωτήριον Αντινίτσης, ιδρύθη μοναδικόν εις άπαντα τον Νομόν της Φθιώτιδος δια τους πάσχοντας φυματικούς όλης της περιφέρειας του Νομού. Συμπλήρωσις μεγίστης σπουδαιότητος, μιας ελλείψεως δια μίαν ελονόπληκτον μέλιστα περιφέρειαν, καλλιεργούσαν την απαισίαν αυτην μάστιγα της Ρουμελιώτικης λεβεντιάς».

⁶⁸ ό. π.

⁶⁹ Ο τοπικός τύπος πιέζει για την έναρξη λειτουργίας του Σανατορίου [εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 971, σ. 1, 23-7-1935, Λαμία].

⁷⁰ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1010, σ. 4, 5-11-1935, Λαμία.

⁷¹ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1023, σ. 4, 12-12-1935, Λαμία.

Από τα Χριστούγεννα του 1935 έως τις αρχές του 1936 αρχίζει αθόρυβα τη λειτουργία του το Ορεινόν Αντιφυματικόν Αναρρωτήριον Αντινίτσης (όπως ήταν η πλήρης ονομασία του). Το προσωπικό του ήταν πλήρες. Αριθμούσε⁷² δύναμη 11 ασθενών. Διευθυντής ιατρός ορίστηκε τελικά ο φυματιολόγος – ακτινολόγος ιατρός Λαμίας Σταύρος Τσιμπούρης. Υποβάλλονται νέες αιτήσεις από ασθενείς για νοσηλεία.

Στον τοπικό τύπο παρουσιάζεται επιστημονική αρθρογραφία για τη φυματίωση που εκλαϊκεύει το πρόβλημα της ασθένειας και τους τρόπους αντιμετώπισης. Παράλληλα διαφημίζεται πάλι το Σανατόριο του Γεωργ. Καραμάνη⁷³, στα Χάνια του Πηλίου (για εύπορους ασθενείς).

Στις 27-8-1936 δημοσιεύεται Βασιλικό Διάταγμα (ΦΕΚ 373/Α') που τροποποιεί και συμπληρώνει το προηγούμενο Διάταγμα, με ένα μόνο άρθρο, καθορίζοντας το προσωπικό του Αναρρωτηρίου. Από τα μέσα του 1937 συμπληρώνεται το μόνιμο προσωπικό με έναν Διαχειριστή⁷⁴ (με γνώσεις λογιστικής). Τη θέση αυτή ανέλαβε ο Γεώργιος Δάντσικας⁷⁵.

Διαπιστώνονται δύο σημαντικά προβλήματα του Αναρρωτηρίου: (i) η έλλειψη χωριστού οικήματος για το προσωπικό και (ii) η έλλειψη κεντρικής θέρμανσης.

Προκηρύσσονται λοιπόν αυτά τα δύο έργα, δηλ. η κατασκευή του οικήματος⁷⁶, προϋπολογισμού 90.000 δρχ., σε μελέτη του μηχανικού Λαμίας Δημ. Γεμενή και η εγκατάσταση κεντρικής θέρμανσης⁷⁷, προϋπολογισμού 120.000 δρχ.

Από το 1937 υπάρχει και δρομολόγιο με αυτοκίνητο για συγκοινωνία⁷⁸ του Αναρρωτηρίου με τη Λαμία.

15. Η ζωή στο Αναρρωτήριο

Υπήρχε ημερήσια πρόγραμμα. Οι ασθενείς παρέμεναν στο χώρο του Αναρρωτηρίου, όπου οι συνθήκες ήταν ελεγχόμενες. Υπήρχαν παντού πτυελοδοχεία, το βήξιμο γινόταν με μαντίλι ή με την παλάμη μπροστά στο στόμα.

Τα θεραπευτικά μέτρα ήταν: αντισηψία των χώρων, διαρκής παραμονή των ασθενών στον καθαρό αέρα, περιορισμένη ηλιοθεραπεία σε ξαπλώστρες (η υπερβολική έφερνε αιμοπτώσεις) και ακτινοδιαγνωστική. Έτσι περιορίζονταν οι λοιμώξεις (οι χειμερινές) και οι αλλεργίες (κυρίως οι εαρινές). Στο υψόμετρο της Αντίνιτσας (900 μ.) οι ασθενείς είχαν αυξημένα ερυθρά αιμοσφαίρια, λόγω μειωμένου οξυγόνου.

Οι άποροι ασθενείς είχαν τη δυνατότητα ποιοτικά καλής διατροφής με αυγά (για λεύκωμα), βούτυρο, κρέας, κ.ά. σε επαρκείς ποσότητες. Έτσι βελτιωνόταν η όρεξη των ασθενών και έπαιρναν βάρος.

Η φαρμακολογία δεν ήταν ακόμα αποτελεσματική (δεν είχαν ανακαλυφθεί τα αντι-

⁷² εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1047, σ. 1 και 4, 4-2-1936, Λαμία.

⁷³ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, 6-6-1936, Λαμία.

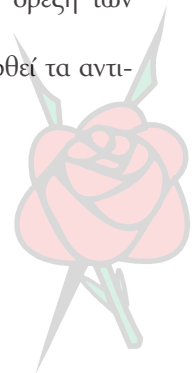
⁷⁴ 24-7-1937

⁷⁵ από τη σύζυγό του Αθηνά Δάντσικα, έμαθα ότι έχει πεθάνει εδώ και μια δεκαετία.

⁷⁶ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1111, σ. 1, 4-8-1936, Λαμία.

⁷⁷ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, 15-10-1936, Λαμία.

⁷⁸ 3-7-1937

βιοτικά). Για τις αιμοπτώσεις η αγωγή περιλάμβανε παγοκύστες στο θώρακα, εμετήνη, εκχυλίσματα υπόφυσης και υποδόριες ενέσεις οξυγόνου (σε μεγάλη δόση). Επίσης γίνονταν εισπνοές αδρεναλίνης και νιτρώδους αμυλίου.

ΔΙΚΑΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

Νοσηλευθεῖσα ἐπὶ διετίαν περὶπου εἰς τὸ Ὁρεινὸν Ἀναρρωτήριον Ἀντινίσσης ἐξέροχμαι ἢ ἡ ὑγιής.

Ἡ συγκίνησις μου εἶναι μεγάλη καὶ ἡ γὰρ μου ἀπερίγραπτος. Γι' οὐδὲ ἀισθάνομαι βαθειά τὴν ἀνάγκην, ὅπως καὶ δημοσίᾳ ὄχι μόνον εὐχαριστήσω, ἀλλὰ καὶ συγχαρῶ τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἰδρύματος ἰατρὸν κ. Σταῦρον Τσιμπούρη τὸν λαμπρὸν, ἀκαταπόνητον, ἀξιοθαύμαστον ἐπιστήμονα, ὃ ὁποῖος νυχθημερὸν μοχθεῖ εἰς τὸ πλευρὸν τῆς πασχούσης δυστυχίας.

Βαθὺς γνώστης τῶν σιτηθικῶν νοσημάτων, ἐφαρμόζει πάντοτε μετ' ἐπιτυχίας, τὰς νεωτέρας μεθόδους θεραπευτικῆς παρῶν οὕτω ἀκεραίας καὶ πλήρη ἰατρικὴν περίθαλψιν. Μετὸν ἀπαράμιλλον δὲ ἀλτρουϊσμόν του καὶ τὸ Πατρικὸν τῷ ὄντι ἐνδιαφέρων δὲν παύει νὰ ἐνισχύη καὶ νὰ κρατᾷ πάντοτε ἀκμαῖον τὸ ἠθικὸν τῶν ἀσθενῶν.

Ἐκ παραλλήλου δὲ μεριμνᾷ καὶ καταβάλλει κάθε δυνατὴν φρονίδα διὰ τὴν ἐξύψωσιν καὶ δριτὴν κατάρτισιν τοῦ Ἰδρύματος, τὸ ὁποῖον ὡς ἐκ τῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν κατέχει ὄλως ἰδιάζουσαν θέσιν.

Ἡ εὐχαριστοῦσα

Καλλιρρόη Ν. Καζατζή

Για τα μικρά παιδιά των φυματικών, που δεν τα έφερναν στο Αναρρωτήριο (έμεναν στο σπίτι) δίνονταν απ' τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό δωρεάν τα εμβόλια Calmette (Καλμέτ) από το στόμα.

Χειρουργικές επεμβάσεις δεν γίνονται στο Αναρρωτήριο. Για περιπτώσεις ανάγκης χρησιμοποιούνται ο αιθέρας, η καμφορά και η μορφίνη, ανακουφίζοντας τους ασθενείς.

Η ζωή είναι μονότονη και οι επισκέψεις ελάχιστες. Η ζωή όμως των ασθενών έχει αναβαθμιστεί, ελέγχεται ιατρικά, η φυματίωση δεν μεταδίδεται σε άλλους και υπάρχει προοπτική θεραπείας.

Η κοινωνική ευαισθησία στην πόλη μας δεν έλειψε. Η πρωτοβουλία κάποιων δραστήριων ατόμων υποβοήθησε την προσπάθεια. Χαρακτηριστική περίπτωση η Ελένη Τρ. Σαμαρά, σύζυγος του τότε διευθυντού της Εθνικής Τράπεζας Λαμίας. Ζήτησε από δύο εμπόρους της Λαμίας τους Νικ. Χρησιτίδη και Απόστ. Τσιριγκούλη να βοηθήσουν οικονομικά για την αγορά ενός γραμμοφώνου με 40 δίσκους, που δωρίθηκε στους ασθενείς του Αναρρωτηρίου. Σε ευχαριστήρια επιστολή⁷⁹ τους οι ασθενείς Σπυρ. Πέτρου, Στυλ. Λέβας, Γ. Γιαννακόπουλος και Θεόδ. Τσαμαλής «ευγνωμονούν και ευχαριστούν, για να διασκεδάσουν την δυστυχία εκ της νόσου».

Λίγο πριν κηρυχθεί ο ελληνοϊταλικός πόλεμος του '40, δημοσιεύεται στον τοπικό τύπο ευχαριστήρια επιστολή⁸⁰ της Καλλ. Καζαντζή, που θεραπεύτηκε στο Αναρρωτήριο Αντινίτσης. Δίνεται φωτοτυπία της δίπλα.

Την ίδια χρονική περίοδο δημοσιεύεται στην εφημερίδα Η ΕΠΑΡΧΙΑ⁸¹, ένα επιστημονικό άρθρο του Γερμανού καθηγητή Ζ. Ρουχ, από το Βερολίνο, με τίτλο: «η χειρουργική της πνευμονικής φυματίωσης».

⁷⁹ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1115, σ. 4, 19-8-1936, Λαμία

⁸⁰ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1463, σ. 4, Σάβ. 24-8-1940, Λαμία.

⁸¹ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1456, σ. 3, Δευτέρα 29-7-1940, Λαμία

16. Το νομικό πλαίσιο του Ορεινού Αντιφυματικού Αναρρωτηρίου Αντινίτσης

Με το Νομοθετικό Διάταγμα 14/ΦΕΚ 215/Α’/25-5-1935, το Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου με την επωνυμία «Ορεινό Αντιφυματικό Αναρρωτήριο Αντινίτσης» έχει σαν σκοπό «τη νοσηλεία κυρίως απόρων φυματικών». Διοικείται από πενταμελές Αδελφάτο, αποτελούμενο από:

- (i) έναν αντιπρόσωπο της οικογένειας Μακροπούλου.
- (ii) το Δήμαρχο Λαμίας (σαν εκπρόσωπο των Δήμων και Κοινοτήτων του Νομού).
- (iii) τον Πρόεδρο του Ιατρικού Συλλόγου Λαμίας.
- (iv) τον Έφορο Λαμίας.
- (v) έναν επίλεκτο πολίτη της Λαμίας (ορίζεται απ’ το Νομάρχη)

Το Αδελφάτο εκλέγει, με διετή θητεία, τον Πρόεδρο, τον Αντιπρόεδρο και τον Ταμία. Συνήθως την οικογένεια Μακροπούλου εκπροσωπούσε στο Αδελφάτο ο γιατρός Βασίλειος Τσώνης, που εκλεγόταν και Πρόεδρος του.

Οι οικονομικοί πόροι του Αναρρωτηρίου είναι:

- (α) Ετήσια επιχορήγηση 800.000 δρχ. από το Κράτος.
- (β) Ετήσια εισφορά του Δήμου Λαμίας και των Κοινοτήτων.
- (γ) Δωρεές, εισφορές και κληροδοτήματα.
- (δ) Νοσήλια από εύπορους νοσηλευόμενους ασθενείς.

Από τον προϋπολογισμό του 1935-36 διατέθηκαν πιστώσεις 800.000 δρχ. σαν ετήσια τακτική επιχορήγηση και επιπλέον 400.000 δρχ. σαν έκτακτη επιχορήγηση για τα έξοδα πρώτης εγκατάστασης και ολοκλήρωσης των κτιριακών εγκαταστάσεων.

Οι άλλες σχετικές λεπτομέρειες αφέθηκαν να καθοριστούν με Διατάγματα.

Τον επόμενο χρόνο⁸² δημοσιεύεται το Βασιλικό Διάταγμα (ΦΕΚ 373/ Α’/17-8-1936) με ένα μόνον άρθρο. Σ’ αυτό καθορίζεται:

A) Η δυναμικότητα του Αναρρωτηρίου μέχρι 50 κλίνες.

B) Το προσωπικό του, με τους αντίστοιχους μισθούς. Έτσι το προσωπικό αποτελείται από:

1. ένα Διευθυντή γιατρό
2. ένα Βοηθό γιατρού.
3. ένα Διαχειριστή (που έχει και χρέη Γραμματέα)
4. τέσσερις νοσοκόμες (μισθός 1000 δρχ.)
5. τρεις καθαρίστριες (600 δρχ.)
6. ένα μάγειρο (1500 δρχ.)
7. ένα βοηθό μαγείρου (800 δρχ.)
8. δύο πλύντριες (600 δρχ.)
9. ένα υπηρέτη (600 δρχ.)
10. ένα καθαριστή μάγειρο (600 δρχ.)

Στις αρχές του 1940 στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως δημοσιεύεται το Διάταγμα «Περί κυρώσεως του Οργανισμού του Ορεινού Αναρρωτηρίου Αντινίτσης», με ημερομη-

⁸² Έχει γίνει πολιτειακή μεταβολή στην Ελλάδα και από Αβασίλευτη Δημοκρατία έγινε Βασιλευόμενη.

γία 18-1-1940. Με βάση το Διάταγμα αυτό καθορίζεται σε 50 ο αριθμός κλινών του. Διοικείται από Συμβούλιο με ένα Διευθυντή Ιατρό (με μισθό 7.000 δρχ.).

Στο νοσηλευτικό προσωπικό περιλαμβάνονται μια Προϊσταμένη Αδελφή και 5 νοσοκόμοι. Το μόνιμο προσωπικό αποτελούν – εκτός του νοσηλευτικού – ένας Διαχειριστής, ένας Βοηθός Διαχειριστή κι ένας Ιματιοφύλακας.

Στο υπόλοιπο προσωπικό περιλαμβάνονται: 1 μάγειρος, 1 βοηθός μαγείρου, 2 πλύντριες, 3 καθαρίστριες και 1 υπηρέτης. Όλοι αυτοί δικαιούνται δωρεάν τροφή και κατοικία σε ιδιαίτερο οίκημα του Αναρρωτηρίου.

Για τις λειτουργικές λεπτομέρειες προβλέπεται να γίνει Εσωτερικός Κανονισμός λειτουργίας.

17. Το κτίριο - Πιθανή δομή του

Τα στοιχεία που βρέθηκαν για το κτίριο είναι σχετικά περιορισμένα. Παρ' όλα αυτά προσεγγίζουν ικανοποιητικά το ζητούμενο. Η αναζήτηση της άδειας και του σχεδίου του κτιρίου, από την Πολεοδομία Λαμίας και το Τεχνικό Επιμελητήριο, αλλά και στοιχεία από το Τμήμα Υγιεινής της Νομαρχίας Φθιώτιδας απέβησαν άκαρπες. Δεν βρέθηκε ούτε μια φωτογραφία του κτιρίου. Αναγκαστικά λοιπόν η προσπάθεια θα στηριχθεί: σε επιτόπια αυτοψία του χώρου και σε μαρτυρίες.

Ο χώρος του πρώην Σανατορίου ή καλύτερα Αναρρωτηρίου δεν ήταν προσβάσιμος. Σήμερα αποτελεί κτηνοτροφικό κλήρο⁸³, του Ηλία Παν. Τσεκούρα. Στη θέση του κτιρίου είναι τώρα το μαντρί. Έγιναν δύο επισκέψεις τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο του 2007, για επιτόπια αυτοψία.

Βρήκαμε ελεύθερο το χώρο αυτό (το κοπάδι είχε φύγει, μαζί με τους Αλβανούς βοσκούς). Μη γνωρίζοντας τη θέση του Σανατορίου, κοιτάξαμε αρχικά σ' αυτή την κορυφή του λόφου (ή βουνού) της Όρθρους, που ήταν δασωμένη κυρίως με πουνάρια.

Μετά εντοπίσαμε τη ζητούμενη θέση, που ήταν ακριβώς εκεί όπου είναι η στάνη⁸⁴ του μαντριού. Το κτίριο του Σανατορίου είχε ανατολικό προσανατολισμό και στο βάθος φαινόταν η Λαμία. Θαυμάσια θέση, σχετικά υπήνεμη, με αρκετό ήλιο για πολλές ώρες της ημέρας, από την ανατολή μέχρι τη δύση του.

Μπήκαμε μέσα στο χώρο και παρατηρήσαμε τις γραμμές που αφήναν οι πέτρες ξεπροβάλλοντας απ' το χώμα. Δεν υπήρχαν τοίχοι, εφόσον, κατά το παρελθόν, κάποιοι πήραν τις πέτρες για να χτίσουν άλλα οικήματα.

Μετρήσαμε **πλάτος 12 μέτρων** και **μήκος 31 μέτρων**. Προφανώς ήταν ένα στενόμακρο κτίριο με κατεύθυνση βορρά-νότου και προσανατολισμό ανατολικό. Στο νοτιοδυτικό του «δωμάτιο» κάτω από ένα στρώμα πατημένη κοπριά καθαρίσαμε και φάνηκαν τα πλακάκια του πατώματος [φωτ. 1].

⁸³ Με πλήρη κυριότητα, από την Επιτροπή Απαλλοτριώσεων Λαμίας, του έτους 2003.

⁸⁴ Το μέρος αυτό ανήκει σε «πλήρη κυριότητα» στον Ηλία Παν. Τσεκούρα, σε έκταση 4 στρεμμάτων, με απόφαση της Επιτροπής Απαλλοτριώσεων Λαμίας της Υπηρεσίας Γεωργικής Ανάπτυξης Φθιώτιδας, για κτηνοτροφική εκμετάλλευση, από τις 14-10-2003. Του έχει δοθεί και λιβάδι, σαν κτηνοτροφικός κλήρος.

Φωτ. 1: Πλακάκια N-Δ δωματίου του κτιρίου

Μετά είδαμε και τον υπόλοιπο χώρο (με χνάρια τις πέτρες που ξεπρόβησαν απ' το χώμα). Πήραμε κι άλλες φωτογραφίες του χώρου, που διακρίνονται οι εσωτερικοί τοίχοι (διαιρέσεις) χωρίς όμως τη βεβαιότητα της θέσης των θυρών και της πιθανής βεράντας.

Στο βόρειο μέρος εντοπίσαμε άλλο σημείο με πλακάκια (διαφορετικού σχεδίου) [φωτ. 2], με ίχνη τοίχων που προσθέτουν σε **μήκος άλλα 13 μέτρα** επιπλέον.

Δεν διακρίνεται αν το κτίριο ήταν ενιαίο ή είχε χωριστά οικήματα.

Δεν προσδιορίστηκε με βεβαιότητα η θέση της κυρίας εισόδου, αν ήταν δυτική - βορειοδυτική ή βόρεια. Θεωρείται πιθανή η βεράντα σε όλο το μήκος της ανατολικής πλευράς (υπήνεμη και κατάλληλη για ηλιοθεραπεία) με θαλάμους. Στη δυτική πλευρά είναι πιθανό να υπήρχαν επίσης θάλαμοι και κοινόχρηστοι χώροι.

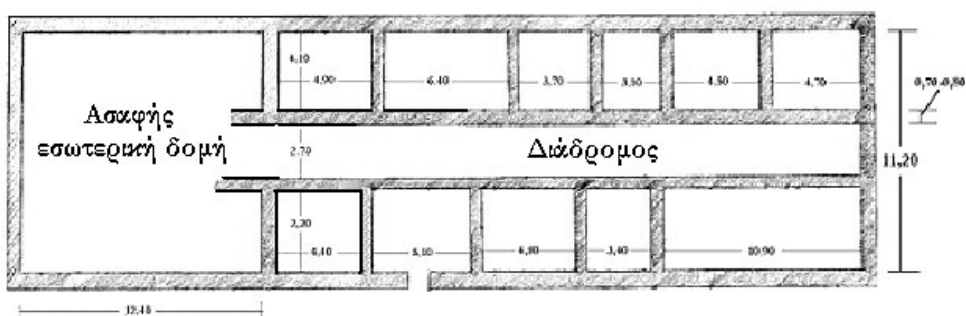
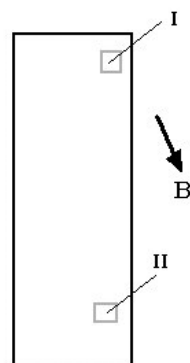
Το ιατρείο ίσως είναι στο ΒΔ σημείο του συγκροτήματος (με τα πλακάκια II) και δίπλα του (ανατολικά) να είναι το μαγειρείο.

Φωτ. 2 Πλακάκια στο βόρειο μέρος του Σανατορίου (φωτ. 2007)

Στο διπλανό σχέδιο φαίνονται οι θέσεις όπου βρέθηκαν πλακάκια. Είναι στα νότια η θέση I και στα βόρεια η θέση II.

Στη δεύτερη επίσκεψη στο χώρο έγιναν πιο ακριβείς μετρήσεις (όσο επιτρέπουν κάτι τέτοιο οι πέτρες που απέμειναν μόλις ξεπροβάλλοντας από το χώμα). Με βάση τις μετρήσεις αυτές έγινε ένα προσεγγιστικό σχέδιο του κτιρίου, που δίνεται κάτω:

Στο βόρειο μέρος, όπου τα χόρτα κάλυπταν το χώμα, δεν φαινόταν καθόλου πέτρες και δεν ήταν δυνατό να προσδιοριστεί η εσωτερική δομή (οι διαιρέσεις) του τμήματος αυτού. Αναγκαστικά το αφήνουμε αδιαίρετο. Δεν αποκλείεται να είχε ίδια εσωτερική διαίρεση με το υπόλοιπο κτίριο.

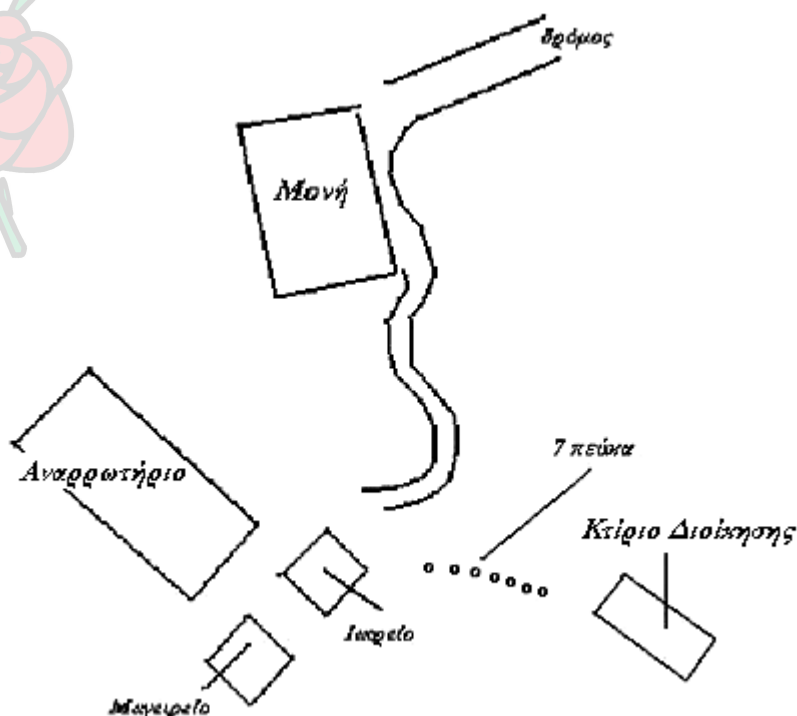
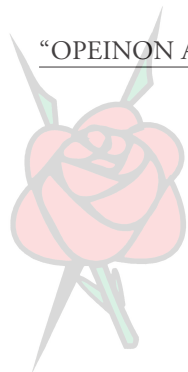
Δεν απέχουμε από την ιστορική πραγματικότητα (μάλλον συμπίπτουμε), εφόσον το εμβαδό του κτιρίου (όπως μετρήθηκε) με μήκος 44 μέτρα περίπου και πλάτος 11-12 μέτρα δίνει εμβαδό 500 τ.μ. περίπου (συμπίπτει με την προκήρυξη στις 31-8-1935, για «κατασκευή δαπέδου γκρος μετόν και μωσαϊκού 500 τ.μ., κλπ.»).

Άλλη πηγή πληροφοριών μας έμειναν οι μαρτυρίες. Αποταθήκαμε στο γειτονικό χωριό, το Καλαμάκι (παλιά Δερβέν Φούρκα), όπου ο πρώην πρόεδρος της Κοινότητας κ. Νικ. Φούρκας ανέφερε ότι:

Το κτίριο του Σανατορίου ήταν μακρόστενο, με πολλά παράθυρα προς το Μοναστήρι. Θυμάμαι πολλά σιδερένια κάγκελα, που ίσως ήταν στη βεράντα. Αποτελείτο από τρία κτίρια. Το Αναρρωτήριο που ήταν το μεγάλο με ανατολικό προσανατολισμό και είσοδο μάλλον απ' το βόρειο μέρος. Στα βόρεια υπήρχαν δύο μικρότερα κτίρια. Το ένα ήταν το Ιατρείο με το γιατρό Τοιμπούρη που έμενε μόνιμα εκεί και το άλλο ήταν το μαγειρείο. Θυμάμαι πολλές σωλήνες σκόρπιες, από νερά ή από καλοριφέρ.

Τα στοιχεία αυτά, που συνοδεύονται από το παραπάνω απλό σχέδιο, επιβεβαιώνουν τα προηγούμενα, αλλά και τη (μεταγενέστερη) προσθήκη⁸⁵ του Οικήματος για το προσωπικό (Ιατρείου) και του μαγειρείου. Δυστυχώς σήμερα, μετά από 60 χρόνια, δεν διακρί-

⁸⁵ εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1111, σ. 1, 4-8-1936, Λαμία.

νονται ούτε τα θεμέλια.

Δεν οριστικοποιήθηκε η θέση της εισόδου στο Αναρρωτήριο, αν ήταν στο Βόρειο ή στο δυτικό μέρος του κτιρίου, όπου καταλήγει και ο αμαξιτός δρόμος.

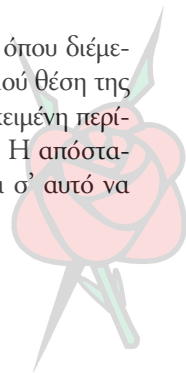
Τέλος, μόνο λογικές υποθέσεις μπορούν να γίνουν για τη λειτουργικότητα του χώρου (τραπεζαρία, σαλόνι, θάλαμοι κλπ.) και την κατανομή των ασθενών στους θαλάμους (σε 3-4 κρεβάτια ανά θάλαμο). Αποτελούν υπερβολικές λεπτομέρειες, που υπερβαίνουν τα όρια αυτής της εργασίας.

18. Κτίριο Διοίκησης ή Αποχωρητήρια – Λουτρά

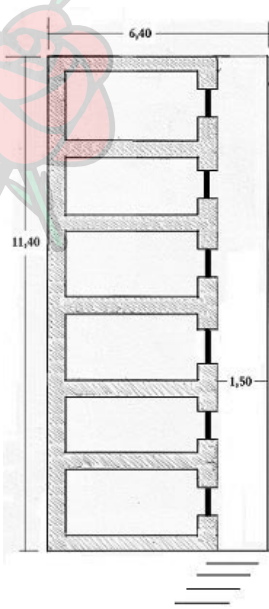
Στα Β-ΒΑ του κτιρίου του Αναρρωτηρίου και σε απόσταση 50 μ. περίπου (παρεμβάλλεται μια μικρή ρεματιά) υπήρξε ένα κτίσμα που κατά μία άποψη ήταν τα αποχωρητήρια (τουαλέτες) του Ιδρύματος, ενώ η άλλη άποψη το χαρακτηρίζει σαν Κτίριο Διοίκησης του Ιδρύματος.

Στα χρόνια εκείνα, οι χώροι υγιεινής ήταν χωριστά από το κυρίως κτίσμα όπου διέμεναν. Σε κατοικίες πόλεων και χωριών, ο βασικός λόγος για την εκτός του σπιτιού θέση της τουαλέτας ήταν η δυσσομία που προκαλούσε λόγω έλλειψης νερού. Στην προκειμένη περίπτωση σίγουρα υπήρχε νερό και φυσικά υπήρχε δίκτυο υπονόμου και βόθρος⁸⁶. Η απόσταση όμως αποτελεί και βασικό λόγο να είναι Διοικητήριο ώστε οι εργαζόμενοι σ' αυτό να μην κινδυνεύσουν ερχόμενοι σ' επαφή με φυματικά άτομα.

⁸⁶ Από προκήρυξη, στην εφ. Η ΕΠΙΡΧΙΑ, φ. 985, σ. 4, 31-8-1935, Λαμία.

Ήταν ένα μακρόστενο πετρόχτιστο κτίσμα (σε άξονα Ανατολή-Δύση) σε έδαφος με κλίση και νότιο προσανατολισμό, που έχει διαστάσεις⁸⁷ 6,40 μ. X 14,40 μ. (βλ. σχήμα). Είχε μια εμπρόσθια βεράντα πλάτους 1,5 μ. που επικοινωνούσε με τα ιδιαίτερα δωμάτια με πόρτες. Στην δυτική άκρη της είχε μικρή κτιστή σκάλα για να ανέβουν (λόγω της κλίσης του εδάφους). Ο χώρος είναι διάσπαρτος από σπασμένα κεραμίδια, που προέρχονται (προφανώς) από τη στέγη του.

Το περίγραμμα των θεμελίων που υπάρχει δεν επιτρέπει τον απόλυτο προσδιορισμό της εσωτερικής διαίρεσης του κτίσματος. Για την περίπτωση χώρων υγιεινής, μια πιθανή εκτίμηση είναι ότι θα διέθετε 6 χώρους με τουαλέτα τουρκικού τύπου και δυνατότητα μπάνιου, αν όχι με μπανιέρα τότε για ντους, εφόσον ο διαθέσιμος χώρος είναι αρκετός γι' αυτό.

Για τους ασθενείς που δεν έπρεπε να σηκωθούν (πιθανά), χρησιμοποιούσαν τη φορητή τουαλέτα (πάπια). Πάντως, για τις δύσκολες καιρικές συνθήκες της ορεινής θέσης, ειδικά τη χειμερινή περίοδο (με βροχές και χιόνια), αλλά και τη νύχτα,

ήταν μια δοκιμασία η μετάβαση στην τουαλέτα, σε ικανή απόσταση από το κυρίως κτίριο του Αναρρωτηρίου.

Για την περίπτωση Διοικητηρίου είναι πιθανή η διαίρεση του κτίσματος σε 3-4 χώρους, όπου παρέμεναν η Διοίκηση του Αδελφάτου, ίσως ο γιατρός, ο Διαχειριστής, κ.ά. Στην περίπτωση αυτή οι τουαλέτες και τα λουτρά πρέπει να βρίσκονταν μέσα στο κυρίως κτίριο του Αναρρωτηρίου. Θεωρώ πλέον πιθανή την χρήση του χώρου αυτού σαν Διοικητήριο, παρά για χώρους υγιεινής.

Στον ενδιάμεσο χώρο, μεταξύ των δύο κτιρίων είδαμε 7 πεύκα αρκετά μεγάλα. Είναι τα μοναδικά πεύκα στον ορεινό όγκο της θέσης αυτής. Τα φύτεψαν ασθενείς του Σανατορίου⁸⁸ και υπάρχουν ακόμα μετά από 70 τόσα χρόνια.

19. Η Γερμανική Κατοχή και το τέλος του Αναρρωτηρίου

Η είσοδος των Γερμανών τον Απρίλιο του 1941 και η κατοχή που ακολούθησε έκανε πολύ δύσκολη τη ζωή του ελληνικού λαού. Το Αναρρωτήριο – με δυσκολίες και αβέβαιο μέλλον - συνεχίζει τη λειτουργία του.

Οι εφημερίδες ήταν ελεγχόμενες και λογοκριμένες από τις δυνάμεις κατοχής. Έτσι, δεν υπάρχει κανένα δημοσίευμα για το Αναρρωτήριο, που αγωνίζεται για την επιβίωσή του. Η έλλειψη γραπτών πηγών αλλά και προφορικών μαρτυριών (θυμίζουμε ότι έχουν περάσει από τότε περισσότερα από 60 χρόνια) περιορίζει πολύ, αν δεν γίνεται σχεδόν απαγορευτική για όποιον αναζητά την ακρίβεια των ιστορικών γεγονότων. Αναγκαστικά λοιπόν θα οδηγηθούμε στην «προσέγγιση του μέσου όρου».

⁸⁷ Η παρουσία τσοπανόσκυλων από το γειτονικό μαντρί, έκανε προσεγγιστική τη μέτρηση. Έγινε πρόχειρα. Μετρήθηκαν 8 βήματα πλάτος και 18 βήματα μήκος. Με 0,8 μ. κάθε βήμα προκύπτουν οι διαστάσεις που αναφέρονται παραπάνω.

⁸⁸ Αποτελεί προφορική μαρτυρία, που εύκολα διασταυρώνεται.

Μέσα στο 1940, οι δωρεές προς το Αναρρωτήριο με το συνολικό ποσό των 10.500 δραχ., που δόθηκαν στην μνήμη του Κωνσταντίνου Κρόκου⁸⁹, αποτέλεσαν ένα καλό βοήθημα. Σαν Νομικό Πρόσωπο του Ελληνικού Κράτους, το Αναρρωτήριο ήταν εξαρτημένο από την επίσημη κρατική επιχορήγηση, το δε προσωπικό του αμειβόταν επίσης από το Κράτος. Η 3χρονη κατοχή με τον τεράστιο πληθωρισμό του νομίσματος και την έλλειψη αγαθών στην αγορά, δυσκόλεψε πολύ τη δυνατότητα δωρεάν προσφοράς στους ασθενείς⁹⁰ του Αναρρωτηρίου.

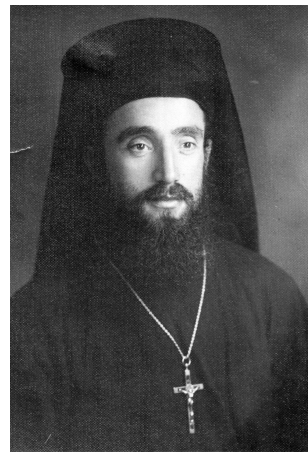
Στην περιοχή της Όθρυος δημιουργήθηκαν αντάρτικες ομάδες, τμήματα της οργανωμένης ή και μεμονωμένης Εθνικής Αντίστασης κατά του κατακτητή. Δεν είναι γνωστή κάποια σύνδεση ή σχέση του Αναρρωτηρίου με τους αντάρτες. Η μόνη δυνατή χρησιμότητα του Αναρρωτηρίου θα ήταν στη διατροφή τους, εφόσον διέθετε μαγειρείο (ενώ το διπλανό Μοναστήρι δεν είχε ανάλογη δυνατότητα). Τούτο αναφέρεται με επιφύλαξη, χωρίς επιβεβαίωση, εφόσον ο λαός «φοβόταν τη φυματίωση» και δεν είναι βέβαιο, στα δύσκολα εκείνα χρόνια, αν η πείνα ξεπέρασε το φόβο.

Τα τελευταία χρόνια της κατοχής (1943-44) η σημαντική δράση των ανταρτών στις κατακτημένες από τους Γερμανούς χώρες σε συνδυασμό με τις ήττες των Γερμανών (ρωσικό μέτωπο), σκλήρυναν τη στάση των Γερμανών. Οι εντολές τους Χίτλερ για αντίποινα εφαρμόζονταν συχνά.

Η δράση των αντάρτικων ομάδων ήταν γνωστή στους Γερμανούς, που έκαναν εξορμήσεις για διάλυση και εξόντωσή τους (συνήθως χωρίς επιτυχία, ξεσπώντας στον πληθυσμό της περιοχής). Βέβαιη αφορμή⁹¹ για γερμανικά αντίποινα στην περιοχή της Όθρυος στα βόρεια της Λαμίας αποτέλεσε μια ενέδρα ομάδας Ελλήνων αγωνιστών (πιθανά του ΕΛΑΣ). Στο δρόμο Λαμίας-Δομοκού (στη θέση Πηγή του Αχιλλέα) χτύπησαν ένα γερμανικό στρατιωτικό αυτοκίνητο σκοτώνοντας 3 άτομα (αξιωματικούς). Αυτό έγινε τον Ιούνιο του 1944. Σε αντίποινα, ένα γερμανικό στρατιωτικό απόσπασμα με αυτοκίνητα, μοτοσικλέτες και (πιθανά) πυροβόλα πήγε στην Αντίνιτσα.

Στο Μοναστήρι υπήρχαν ελάχιστα άτομα, όπως ο Ηγούμενος Αμβρόσιος Γεωργακός και ο βοσκός⁹² της Μονής, που ήταν εκτός του χώρου της Μονής. Αντίθετα στο Σανατόριο ήταν όλοι οι ασθενείς με τις νοσοκόμες (ο γιατρός και διευθυντής του, ο Σταύρος Τοιμπούρης έλειπε στη Λαμία).

Η ημερομηνία που έγινε η καταστροφή τέθηκε σαν ερώτημα για τελική επιβεβαίωση. Ο Θεόκτ. Λαϊνάς αναφέρει « ... τη δεύτερη ημέρα του Πάσχα, τον Απρίλιο του 1944

πατήρ Αμβρόσιος Γεωργακός

⁸⁹ Πέθανε στις 10 Ιουλίου 1940. Καταγόταν από την Αμφίκλεια. Ήταν μεγαλέμπορος. Συνδιοκότης της Τράπεζας Κρόκου-Μουζέλη, στη Λαμία και στον Πειραιά. Απέκτησε μεγάλη ακίνητη περιουσία.

⁹⁰ Στις 10-7-1941, πέθανε στο Ορεινό Αναρρωτήριο Αντίνιτσας, η Ευτυχία Ν. Αλμπάνη, 17 ετών, από πνευμονική φυματίωση (γνωμάτευση του γιατρού Στ. Τοιμπούρη). Η κηδεία της έγινε στον Ι. Ν. Αγίων Θεοδώρων Λαμίας. [Από το Βιβλίο Αποβιώσεων του Ι. Ν. Αγίων Θεοδώρων Λαμίας]

⁹¹ Από προφορικές διασταυρωμένες μαρτυρίες ηλικιωμένων στο γειτονικό χωριό Καλαμάκι.

⁹² Ήταν ο Κωνσταντίνος Χρ. Θεοδώρου (1927-2006). Σε μικρή απόσταση ήταν κι ένας άλλος βοσκός ο Βασίλειος Καραχάλιος.

...». Αντίθετα γέροντες κάτοικοι του χωριού Καλαμάκι⁹³ και μαζί ο πρώην Πρόεδρος της Κοινότητας κ. Νικ. Φούρκας επιμένουν ότι έγινε « ... **στις 13 Ιουνίου 1944, όταν τμήματα Γερμανών κατέστρεψαν ταυτόχρονα την Αντίτσιτσα (Μονή και Σανατόριο) αλλά και το χωριό Καλαμάκι ...**». Δυστυχώς τότε καταστράφηκε και το αρχείο της κοινότητας Καλαμακίου και δεν βρίσκονται γραπτά αποδεικτικά στοιχεία. Υπάρχουν όμως οι προφορικές μαρτυρίες των ανθρώπων που έζησαν τα γεγονότα.

Σε συγκέντρωση γερόντων⁹⁴ στο χωριό Καλαμάκι, επιβεβαιώνεται πλέον ότι: (α) την ίδια μέρα οι Γερμανοί εφάρμοσαν αντίποινα σε τρία σημεία: στο Μοναστήρι, στο διπλανό Σανατόριο Αντίτσιτσας και στο χωριό Καλαμάκι. (β) η ημέρα αυτή ήταν η 13η Ιουνίου, ημέρα Τρίτη, στις 10-11 το πρωί. Έτσι επιβεβαιώνεται η ημερομηνία 13-6-1944, που έγινε η καταστροφή του Σανατορίου.

Οι Γερμανοί δεν προειδοποίησαν κανένα για τις προθέσεις τους, ούτε ζήτησαν από το προσωπικό και τους ασθενείς να εγκαταλείψουν τα κτίρια.

Δυστυχώς, δεν είναι γνωστός με βεβαιότητα ο τρόπος καταστροφής του κτιρίου του Αναρρωτηρίου (τα ίδια ισχύουν και για τα Κτίρια της Μονής). Οι απόψεις που έχουν γραφεί παρατίθενται:

« ... κατεστράφη με τα πυροβόλα και έγινε παρανάλωμα πυρός ... », κατά τον Δ. Γαρδίκη, “Ο γύρος της Φθιώτιδος – Μελέται”, σελ. 63-65, Λαμία, 1958.

« ... καταστράφηκε από θεμέλια με δυναμίτη, το Μοναστήρι και το γειτονικό Σανατόριο... », κατά τον Σεραφ. Τσιτσά, “Τουριστική Φθιώτις, Οδηγός ταξιδιώτη”, σελ. 22, Αθήνα 1957.

« ... τη δεύτερη ημέρα του Πάσχα, τον Απρίλιο⁹⁵ του 1944, από τις κατοχικές δυνάμεις έγινε ανατίναξη του Νοσοκομείου Αντίτσιτσας ... », κατά τον Θεόκτιστο Αθ. Λαϊνά, “Το Μοναστήρι της Αντίτσιτσας”, σελ. 45, Αθήνα 1977.

« ... Το Σανατόριο Αντίτσιτσας πυρπολήθηκε το 1944 από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής ... », κατά τους Α. Ρασιδάκη και Φ. Βλαστό, στον “Οδηγό μνήμης – 100 χρόνια “Σωτηρίας” 1903-2003”, Αθήνα 2003.

Δεν μπορούμε να αποκλείσουμε συνδυασμό των παραπάνω τρόπων καταστροφής, δηλ. να προηγήθηκε βομβαρδισμός και να ακολούθησε ανατίναξη με εκρηκτικά, η δε

⁹³ Στο χωριό Καλαμάκι ήρθε πρώτα ένα απόσπασμα Ιταλών που έδιωξε τον κόσμο για να φύγει απ’ τα σπίτια και να πάει έξω απ’ το χωριό. Έμειναν μόνο 3 γεροντάκια στο χωριό, ενώ όλοι έφυγαν. Ακολουθούσαν οι Γερμανοί. Έβαλαν εκρηκτικά στα σπίτια του χωριού (δεν υπήρχε δρόμος για να μεταφέρουν κανόνια). Όλα τα σπίτια και η εκκλησία ισοπεδώθηκαν και καίγονταν για ώρες, εκτός από 3 σπίτια που – εντελώς τυχαία – ήταν των αδελφών Φούρκα. Σκοτώθηκαν 3 γέροντες, που δεν έφυγαν απ’ τα σπίτια τους. Ήταν 11-12 το μεσημέρι. Μετά οι Γερμανοί έφυγαν. Οι κάτοικοι τρομοκρατημένοι έμειναν στα χωράφια και δάση φοβούμενοι να επιστρέψουν στα σπίτια τους. Το απόγευμα τα σπίτια καίγονταν ακόμα. Ήταν τόσος ο φόβος των κατοίκων, που επέστρεψαν μόνο όταν έμαθαν ότι έφυγαν οι Γερμανοί (μετά τις 18 Οκτωβρίου) υποχωρώντας και αφού πλησίαζε πλέον ο χειμώνας. Τρέφονταν πρόχειρα και κοιμόντουσαν κάτω από δέντρα. Ευτυχώς είχαν μείνει απείραχτα τα κοπάδια και είχαν γάλα και τυρί. (Από αφήγηση του τέως Προέδρου της πρώην Κοινότητας Καλαμακίου, του κ. Νικ. Φούρκα και επιβεβαίωση άλλων γερόντων στο χωριό).

⁹⁴ Έγινε στις 4 Ιουνίου 2007. Συμμετείχαν οι κάτοικοι: Βλέτσας Νικηφ., Ευσταθίου Ιωάν., Θεοδοσίου Κωνστ., Κουκούλης Γεώργ., Πλατής Δημ., Στριφτάρας Δημ., Τσιτάκας Γεώργ., και Χαμπίπη Βασιλική (ιδιοκτήτρια του καφενεύου).

⁹⁵ Είναι ο μοναδικός που αναφέρει αυτή την ημερομηνία. Πιθανότατα είναι λάθος.

φωτιά να ήταν αποτέλεσμα αυτών. Πέραν όμως του τρόπου, η ιδιαίτερη σκληρότητα των Γερμανών⁹⁶ είναι εδώ χαρακτηριστική.

Κατέστρεψαν ένα κτίριο μαζί με τους ασθενείς του! Αναφέρεται ο αριθμός 36 ασθενών⁹⁷. Για τον αριθμό αυτό δεν υπάρχει δυνατότητα διασταύρωσης. Προφορικές μαρτυρίες (χωρίς όμως δυνατότητα επιβεβαίωσης) αναφέρουν ότι μια ασθενής ονόματι Καραπέτα σώθηκε και μαζί με τον επίσης διασωθέντα από την ανατίναξη της Μονής ηγούμενο Αμβρόσιο Γεωργακό διέφυγαν στη Λαμία. Προφορικές μαρτυρίες (μικρής αξιοπιστίας και αδυναμίας διασταύρωσης) αναφέρουν βιασμούς σε νοσοκόμες από Γερμανούς πριν τις εκτελέσουν. Επίσης μια ακόμη μαρτυρία αναφέρει ότι μια νοσοκόμα γλίτωσε από το βομβαρδισμό, αλλά τη συνέλαβαν οι Γερμανοί και την εκτέλεσαν. Ίσως είναι η συνηθισμένη σ' αυτές τις περιπτώσεις μυθολογία, όσων αφηγούνται κάποια γεγονότα.

Ήταν το χειρότερο τέλος ενός φιλόανθρωπου Ιδρύματος, που υποστήριξε στο βαθμό των δυνατοτήτων του την υγεία και τελικά τη ζωή των φυματιωτών του τόπου μας, προφυλάσσοντας επίσης του άλλους υγιείς από τη φυματίωση. Κατέληξε τόπος θυσίας. Άλλο ένα έγκλημα των χιτλερικών Γερμανών κατά του άρρωστου ανθρώπου, που ο τόπος μας δεν το ξέρει.

Εκείνος που βοήθησε από κοντά και τόσο αθόρυβα, για αρκετά χρόνια τη δημιουργία και λειτουργία του Αναρρωτηρίου, σίγουρα θα στενοχωρήθηκε πολύ. Ήταν ο γιατρός Μακρakovής Βασίλειος Κων. Τσώνης, που σε λιγότερο από δύο χρόνια (στις 7-2-1946) μετά την καταστροφή του Αναρρωτηρίου, πέθανε σε ηλικία 65 ετών.

Μετά παρέλευση ικανού χρόνου, με νομοθετικό διάταγμα, το Ορεινό Αναρρωτήριο Αντινίτσης καταργήθηκε και τυπικά, η δε περιουσία του μεταβιβάστηκε στο Σανατόριο Λαμίας (§ 2 και 4, άρθρο 18, του Ν. 3796/1957).

20. Αποτίμηση της προσφοράς του Αναρρωτηρίου

Η υγεία αποτελεί τη βάση της ανθρώπινης ζωής, της κοινωνικής δράσης και προόδου. Αντίθετα, η ασθένεια και ιδιαίτερα η ανίατη, όπως η φυματίωση στα χρόνια εκείνα, που εξοστράκιζε τα αγαπημένα πρόσωπα από την οικογένεια και την κοινωνία, δεν άφηνε στον ασθενή και στην οικογένειά του – εκτός από το σπάνιο «θαύμα» της θεραπείας – παρά μόνο την ελπίδα, ότι μπορεί να σωθεί (χωρίς να ξέρει πώς).

Για πλούσιους και φτωχούς φυματικούς, η μόνη ελπίδα τότε ήταν ένα Σανατόριο (ή Αντιφυματικό Αναρρωτήριο) που - ίσως - τους έσωζε. Για το μεγάλο όμως αριθμό των ασθενών που ήταν φτωχοί, έπρεπε απαραίτητα η νοσηλεία να είναι δωρεάν.

Η διορατικότητα και η ευαισθησία των μελών της οικογενείας Μακροπούλου, με εκφραστή τους το δήμαρχο Ιωάννη Μακρόπουλο έδωσε αυτήν ακριβώς την αναγκαία για τον τόπο και τη ζητούμενη από τους ανθρώπους του λύση. Έτσι:

α) Το Αναρρωτήριο έγινε το καταφύγιο των φυματικών που προέρχονταν από χαμηλά

⁹⁶ Οι Γερμανοί πλέον από κατακτητές έγιναν αμυνόμενοι και φοβόντουσαν πολύ. Μετά το τριπλό χτύπημα αντιποίνων, έφτιαξαν στη ράχη (στην Πηγή του Αχιλλέα) ένα φυλάκιο, με συρματοπλέγματα γύρω και νάρκες. Έτσι έλεγχαν το σημαντικό αυτό πέρασμα του τότε «εθνικού δρόμου», για να μπορούν μετά από λίγους μήνες (τον Οκτώβριο του 1944) να φύγουν απ' τη Λαμία.

⁹⁷ Α. Ρασιδάκης και Φ. Βλαστός : «Οδηγός μνήμης – 100 χρόνια “Σωτηρίας” 1903-2003», Αθήνα 2003.

οικονομικά στρώματα της Λαμίας και της ευρύτερης περιοχής της.

- β) Για δύσκολα χρόνια με πολέμους και προσφυγιά, το Αναρρωτήριο προσέφερε ποιοτική και ποσοτικά επαρκή διατροφή, που έλειπε από τους ανθρώπους αυτούς. Σκοπός της ήταν η ενίσχυση της άμυνας των αδύναμων οργανισμών τους, για να καταπολεμήσουν τις ασθένειες. Να μη φανεί καθόλου παράξενο, παρά την έλλειψη των αντιβιοτικών τότε, ότι κάποιοι ασθενείς θεραπεύτηκαν από τη φυματίωση.
- γ) Οι φυματικοί, ερχόμενοι στο Αναρρωτήριο, απομονώθηκαν από το οικογενειακό και το κοινωνικό περιβάλλον του τόπου ζωής των, με αξιοπρέπεια. Αντί να τους αποφεύγουν όλοι για «να μην κολλήσουν», βρέθηκαν σ' ένα χώρο ιατρικά ελεγχόμενο, με καλές συνθήκες υγιεινής, όπου δεν ένοιωθαν να μειονεκτούν μεταξύ τους. Αντίθετα είχαν ανθρώπινη αντιμετώπιση.

- δ) Ταυτόχρονα, το Αναρρωτήριο προστάτευσε τις οικογένειες των φυματικών, κυρίως τα παιδιά τους, από τη μετάδοση της λοιμώδους αυτής ασθένειας, ασκώντας ένα σημαντικό κοινωνικό ρόλο: της πρόληψης από τη φυματίωση.

Στο μικρό σχετικά χρονικό διάστημα ζωής του Αναρρωτηρίου (1935-1944) και σε δύσκολα χρόνια, το Αναρρωτήριο κράτησε τον υγειονομικό ρόλο που οραματίστηκαν οι ιδρυτές και δωρητές του και μετά το επίσημο ελληνικό κράτος. Παρά τη:

- μικρή δυναμικότητά του (περίπου 40-50 κλίνες),
- την επιλεκτική νοσηλεία ασθενών μόνο με πνευμονική φυματίωση (που τότε «θέριζε») και όχι άλλων μορφών φυματίωσης και
- την έλλειψη χειρουργικών και άλλων - τότε - πιο προηγμένων μεθόδων, το Αναρρωτήριο Αντίνιτσας δεν έφτασε ποτέ στο σημείο να χαρακτηριστεί «πεθαμενατζίδικο», όπως χαρακτηρίστηκε το Νοσοκομείο «Σωτηρία» στην Αθήνα την περίοδο⁹⁸ 1919-36.

Δυστυχώς, η παντελής έλλειψη στοιχείων για ασθενείς που νοσηλεύτηκαν στο Αναρρωτήριο επιτρέπει μόνο ποιοτική και όχι ποσοτική αποτίμηση της προσφοράς του.

⁹⁸ Βλ. Α. Ρασιδάκη – Φ. Βλαστού «Οδηγός μνήμης – 100 χρόνια ΣΩΤΗΡΙΑΣ 1903-2003», σ. 45, έκδοση Ιατρικής Υπηρεσίας ΝΝΘΑ, Αθήνα 2003.

Επίλογος

Έχει περάσει σχεδόν μισός αιώνας μέχρι τώρα, από τότε που έγινε δυνατή η πλήρης φαρμακευτική αντιμετώπιση της φυματίωσης. Ο ιστορικός κύκλος των Σανατορίων με την (αμφιλεγόμενη) προσφορά τους έκλεισε οριστικά.

Η νέα όμως πολυανθεκτική μορφή φυματίωσης επέστρεψε. Προσβάλλει κάθε χρόνο 9 εκατομμύρια ανθρώπων, ενώ 2 εκατομμύρια το χρόνο πεθαίνουν από τη νόσο. Εμβόλιο γι’ αυτή τη μορφή δεν υπάρχει, τα δε φάρμακα έχουν ηλικία 40 ετών και δεν φέρουν θεραπευτικά αποτελέσματα.

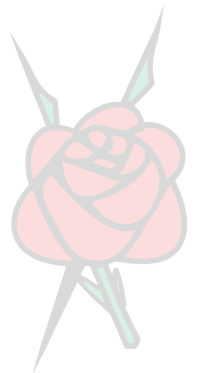
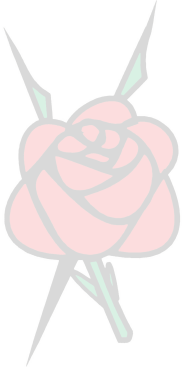
Άνοιξε λοιπόν νέος κύκλος, που αμέσως δημιουργεί τη νέα ελπίδα για θεραπεία απ’ αυτήν. Δεν ξέρουμε από τώρα, αν θα χρειαστούν ειδικευμένα Νοσοκομεία για τη φυματίωση - εφόσον αυξάνονται τα κρούσματα ανησυχητικά - δηλαδή νέα Σανατόρια. Μακάρι η λύση να δοθεί με φαρμακευτικό τρόπο⁹⁹ και στο συντομότερο δυνατό χρόνο. Ευτυχώς τα επιστημονικά μέσα σήμερα είναι πολύ περισσότερα από τα χρόνια του Μεσοπολέμου.

Η σύνθεση του υλικού που βρέθηκε, παρά τις δυσκολίες της εργασίας αυτής, ελπίζω να αποδίδει την αναγκαιότητα δημιουργίας του Αναρρωτηρίου, την προσφορά των δωρητών και το τελικά αποδοθέν έργο του νοσηλευτικού ιδρύματος.

Εκτός από την αναγκαία γνώση του παρελθόντος ειδικά για τους νεότερους, η εργασία τούτη ας αποτελέσει ένα πνευματικό μνημόσυνο για όλους όσους συνέβαλαν στην προσπάθεια αυτή, αλλά και για τα αναίτια θύματα του βίαιου τέλους της. Η ανάδειξη του χώρου θυσίας του πρώην Αναρρωτηρίου Αντίνιτσας, από μαντρί που είναι σήμερα, σε τοπικό Μνημείο, αλλά και σε λειτουργικό χώρο για τον κόσμο - παρά τη μεγάλη χρονική καθυστέρηση - είναι επιβαλλόμενη. Ο Δήμος Λαμίας και οι αρμόδιες υπηρεσίες έχουν το λόγο, που θα πρέπει να συνοδευτεί από έργο ...

Κλείνοντας, οφείλω και αποδίδω τις ευχαριστίες μου στους / στις: κ. Ελένη (Νίτσα) Χριστοπούλου-Κρανάκη, Δημ. Νάτσιο - Διευθυντή Ιστορ. Αρχείου Λαμίας, Άννα Ζαγκανά-Κυριακίδου - Προϊσταμένη Τοπογραφικής Υπηρεσίας Λαμίας, Νικ. Φούρκα, τέως Πρόεδρο της πρώην Κοινότητας Καλαμακίου, πατέρα Αγαθόνικο - Ηγούμενο της Ι. Μονής Αντίνιτσας, Ιωάννη Ζάρπα - βοσκό στη Μονή Αντίνιτσας, Αλεξάνδρα Θειακοδημήτρη-Γατή - πολιτικό μηχανικό, Θεόδωρο Μώρη - αιογράφο / ψηφιδωτοποιό / καθηγητή Καλλιτεχνικών, Χρήστο Παλάντζα - καθηγητή Θρησκευτικών, Κακούρα Σεραφεΐμ - φιλόλογο, Κατίνα Ευθ. Τριανταφύλλου, Γεωργία και Βασίλειο Αδάμ - επιχειρηματίες, Μαρία Κυροχρήστου - Μπαλωμένου και τους ευμήμονες κατοίκους του Καλαμακίου, για τη μεγάλη ή μικρή, αλλά σημαντική βοήθειά τους.

⁹⁹ Τα πρώτα νέα φάρμακα ή νέοι συνδυασμοί φαρμάκων δεν αναμένονται πριν το 2015. Μέχρι τότε η φυματίωση θα έχει κοστίζει τη ζωή σε 20 εκατομμύρια ανθρώπους, [Ανακοίνωση των Γιατρών Χωρίς Σύνορα (MSF) στις 23-3-2006].

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Δωρεές – Προσφορές υπέρ του Αναρρωτηρίου Αντινίτσης

- Πρώτη «πτωχική εισφορά μου», εξ 100 δραχ. σαν αρχή εράνου, για την ίδρυση του Σανατορίου, από τον κ. Κώστα Πασχάλη.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 20, σ. 4, 25-2-1928, Λαμία]
- Ο βιομήχανος της πόλεώς μας κ. Αθ. Ράμμος εις μετρητά δραχ. 2.000 και εις εμπορεύματα 2.500 ετησίως, επί πενταετίαν.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 24, σ.4, 10-3-1928, Λαμία]
- Θωμάς Βούλγαρης δραχ. 25.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 24, σ.4, 10-3-1928, Λαμία]
- Δ. Βάγιας δραχ. 1.000
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 24, σ.4, 10-3-1928, Λαμία]
- Κ. Μουστάκας δραχ. 1.500
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 24, σ.4, 10-3-1928, Λαμία]
- Ο κ. Αλ. Λαζάρου προσέφερεν υπέρ του Σανατορίου ως πρώτην του δόσιν δραχ. 500.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 33, σ. 4, 14-4-1928, Λαμία]
- Ο συμπολίτης μας κ. Γ. Μανιός προσέφερεν υπέρ του ανεγειρομένου εν Αντινίτση Σανατορίου 24 κλίνας. Επίσης ο φίλος κ. Γ. Παγουρτζής προσέφερεν ισαρίθμους κλινοστρωματάς, ο δε Ηλ. Λαζάρου προς ενίσχυσιν του ταμείου εις μετρητά δραχ. 500.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 65, σ. 4, 8-8-1928,].
- Ο Συνδυασμός των εν Λαμία Δωριέων και Καλλιέων προσέφερεν αντί στεφάνου εις μνήμην των δολοφονηθέντων πατριωτών των Ιωάννου και Γεωργίου Ντούτσια¹⁰⁰ και Αικ. Νίκου δραχ. 500 υπέρ του Σανατορίου Αντινίτσης.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1044, σ. 1, Τρίτη 28-1-1936]
- Υπό των αδελφών Παναγιώτου και Λουκά Θ. Βακαλοπούλου διετέθησαν υπέρ του συσσιτίου των απόρων νοσηλευομένων του αναρρωτηρίου Αντινίτσης 1.500 δραχ. εις μνήμην Θεοδώρας Π. Βακαλοπούλου.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1106, σ. 4, 21-7-1936]
- Ο κ. Δημήτριος Χρηστίδης προσέφερεν εις το ορ. Αναρρωτήριον Αντινίτσης δραχ. χιλιάς εις μνήμην της αποβιωσάσης μητρός του.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1106, σ. 4, 21-7-1936]
- Ο κ. Δημήτριος Παπαυγέρου προσέφερεν εις το ορεινόν Αναρρωτήριον Αντινίτσης δραχ. χιλιάς εις μνήμην της αποβιωσάσης μητρός του.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1106, σ. 4, 21-7-1936]
- Το Διοικητικόν Συμβούλιον του Ιατρικού Συλλόγου επί τω αγγέλματι του θανάτου του προσφιλοῦς συναδέλφου Χαρ. Στεφοπούλου ψηφίζει να διατεθῶσι δραχ. 500 εις μνήμην του υπέρ του Σανατορίου Αντινίτσης, Λαμία 21-7-1936. Ο Πρόεδρος Δ. Νέτσος. Ο Γραμματεὺς Δ. Καρπούζας,
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1107, σ. 4, 25-7-1936]

¹⁰⁰ Η σφαγή της οικογένειας Ντούτσια έγινε για λόγους ληστείας, στην περιοχή Στυλίδας.

- Επί τη συμπληρώσει έτους από του θανάτου της αγαπημένης και αλησιμονήτου αδελφής της Ελπινίκης, η κ. Αθηνά Δημητριάδου προσέφερεν δρ. 5.000 υπέρ του Σανατορίου Αντινίσσης.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1118, σ. 4, 29-8-1936]
- Ο κ. Χαρίλαος Γερογιάννης, υπέρ του Αναρρωτηρίου Αντινίτσης, δραχμές 300 εις μνήμην Γ. Χριστοπούλου.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1120, σ. 4, Κοινωνικά, Σάββατο 5 Σεπτ. 1936]
- Η εταιρία τεχνητής μετάξης δια του κ. Μακροπούλου, προσέφερεν υπέρ του Σανατορίου Αντινίτσης δρχ. 10.000, εις μνήμην Ν. Κανελλοπούλου.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1136, σ. 4, Τετάρτη 25 Νοεμβρ. 1936].
- Η οικογένεια Ν. Δουδουμοπούλου εις μνήμην της μητρός των προσέφερεν δρχ. 500 υπέρ του Σανατορίου Αντινίτσης.
[1937]
- Η οικογένεια Π. Τασοπούλου εις μνήμην Αικατερίνης Δουδουμοπούλου προσέφερεν δρχ. 300 υπέρ του Σανατορίου Αντινίτσης.
[1937]
- Η κ. Θεοδώρα Καραμήτσου εις μνήμην Αικατερίνης Δουδουμοπούλου προσέφερεν δρχ. 200, υπέρ του Σανατορίου Αντινίτσης.
[1937]
- Εις μνήμην Δ. Μαχαιρά, η οικογένεια Αλ. Μαχαιρά κατέθεσε δρχ. 1500.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1207, σ. 4, Τετάρτη 8 Σεπτ. 1937]
- Η οικογένεια Γ. Μαχαιρά, προσέφερε υπέρ του ιδίου ιδρύματος εις μνήμην Δ. Μαχαιρά, δρχ. 1000.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1207, σ. 4, Τετάρτη 8 Σεπτ. 1937]
- Το Διοικητικόν Συμβούλιον του Κυνηγετικού Συλλόγου Λαμίας εις μνήμην του αποβιώσαντος Νικολ. Ζούκα μέλους τούτου, αντί στεφάνου κατέθεσεν υπέρ του Σανατορίου Αντινίσσης δρχ. 500. (Εκ του γραφείου)
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1223, σ.4, Σάββατο 20-11-1937, Λαμία]
- Ο Κυριάκος Δρακόπουλος εις μνήμην του αποθανόντος εις Ζαγοράν αδελφού του Δανιήλ και εις μνήμην της αποθανούσης ενταύθα πενθεράς του Αναστασίας Γεωργίου Κυριάκου κατέθεσεν εις το Σανατόριον Αντινίσσης υπέρ των απόρων φυματικών δρχ. 500.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1230, σ. 4, Τετάρτη 15-12-1937, Λαμία]
- Ανώνυμος υπέρ του Αναρρωτηρίου Αντινίσσης προσέφερεν δρχ. 500.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1262, σ. 4, Σάββατο 23-4-1938, Λαμία]
- Η κ. Μαρία Τασοπούλου κατέθεσεν υπέρ του Αντιφυματικού Αναρρωτηρίου Αντινίτσης δρχ. 300, εις μνήμην του Ιωάννου Μανιά.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1293, σ.4, Σάββατο 10-9-1938, Λαμία]
- Η οικογένεια Ιωάννου Κ. Αναστασίου αντί εξαμήνου μνημοσύνου του αποβιώσαντος προσφιλούς αυτής συζύγου και πατρός, κατέθεσεν εις το Ταμείον του Σανατορίου Αντινίτσης δρχ. 5.000.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1212, σ.4, Σάββατο 2-9-1937, Λαμία]

- Το Διοικητικόν Συμβούλιον του Πιστωτικού εν Λαμία Συνεταιρισμού Τεχνοεργατών συνελθόν εκτάκτως επί τη αναγγελία του θανάτου του Ιωάννου Ευθ. Κρανάκη διατελέσαντος επί μακράν σειράν ετών Εποπτικού Συμβούλου, αποφασίζει να κατατεθώσιν αντί στεφάνου δραχμαί χίλαιοι εις το Σανατόριον Αντινίσσης, εις μνήμην του μεταστάτος.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1316, Κυριακή 1-1-1939, Λαμία].
- Ο κ. Κωνσταντίνος Κωνσταντέλλος χημικός, προσέφερεν εις μνήμην του αδελφού του Χαραλάμπους, δρχ. 500.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1355, σ.4, Τετ. 31-5-1939, Λαμία]
- Ανώνυμος εις μνήμην και αντί μνημοσύνου υπέρ των γονέων του προσέφερεν δραχμάς 1.000 υπέρ του Αναρρωτηρίου.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1432, σ. 4, Μέγα Σάββατον 27-4-1940]
- Το Δ.Σ. του Συλλόγου Κυριών και Δεσποινίδων αποτελούμενον εκ των κυριών Σαμαρά, Θεοδοσίου, Λαγοπάτη και Παπακώστα μετέβησαν εις το Αναρρωτήριον Αντινίσσης και προσέφερον προς τους ασθενείς διάφορα είδη τροφίμων και ψατισμού.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1432, σ. 4, Μέγα Σάββατον 27-4-1940]
- Ο κ. Νικόλαος Γ. Γραμματικός εις μνήμην του αποβιώσαντος πατρός του κατέθεσεν υπέρ του σανατορίου Αντινίσσης δραχ. 5.000.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1432, σ. 4, Μέγα Σάββατον 27-4-1940]
- Η κυρία Ελισάβετ χήρα Γεωρ. Ζήρα, στρατηγού, προσέφερε υπέρ του Σανατορίου δραχ. 500, εις μνήμην της αδελφής της Ευανθίας Π. Κανελλοπούλου.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1441, σ. 4, Δευτέρα 3-6-1940]
- Υπέρ του Αναρρωτηρίου Αντινίσσης προσέφερεν δραχ. 200, ο κ. Κ. Κωνσταντέλλος, εις μνήμην Κ. Κρόκου.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1455, σ. 4, Δευτέρα 22-7-1940]
- Το Δ. Σ. του Ιατρικού Συλλόγου συνελθόν εκτάκτως επί τω θανάτω του ιατρού Ξενοφ. Μανούκου εμήφισε πίστωσιν εκ δραχμών 500 υπέρ του Σανατορίου Αντινίσσης, αντί στεφάνου εις την κηδείαν.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1465, σ. 4, Σάββατο 7-9-1940]
- Οι κύριοι Αδελφοί Μαχαιρά και Ι. Α. Μπαϊζάνος κατέθεσαν εις το Σανατόριον Αντινίσσης εις μνήμην της εργατίας των Ειρήνης Πολιτοστάθη, αντί στεφάνου δραχ. 300.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1470, σ. 4, Δευτέρα 23-9-1940]
- Η οικογένεια Παν. Κούρου, ιατρού προσέφερεν εις μνήμην Κ. Κρόκου δραχ. 1.000.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1470, σ. 4, Δευτέρα 23-9-1940]
- Ο κ. Διονύσιος Μιχαηλίδης προσέφερεν υπέρ του Σανατορίου Αντινίσσης δραχ. 1.000, εις μνήμην της θυγατρός του Ολυμπίας,
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1470, σ. 4, Δευτέρα 23-9-1940]
- Υπέρ του Σανατορίου Αντινίσσης, ο κ. Δημ. Ν. Μουζέλης προσέφερεν εις μνήμην Κ. Κρόκου δραχ. 1.000.
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1470, σ. 4, Δευτέρα 23-9-1940]

- Το Διοικητικόν Συμβούλιον της Ανωνύμου Εταιρείας «Εμποροβιομηχανίας» Κ. Δ. Κρόκος και Αδελ. Μουζέλη συνελθόν εκτάκτως επί των θανάτω του ιδρυτού αυτής ψηφίζει να διατεθώσι εις μνήμην του μεταστάντος δραχ. 1.000 υπέρ του Σανατορίου Αντινίτσης.

[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1453, σ.4, Δευτέρα 15-7-1940]

- Το Διοικητικόν Συμβούλιον της Ηλεκτρικής Εταιρείας Λαμίας συνελθόν εκτάκτως σήμερον την 10ην Ιουλίου 1940 επί των αγγέλματι του θανάτου του Προέδρου αυτού Κωνστ. Δ. Κρόκου αποφασίζει να διατεθούν εις μνήμην του αποθανόντος δραχ. 2.000 υπέρ του Σανατορίου Αντινίτσης.

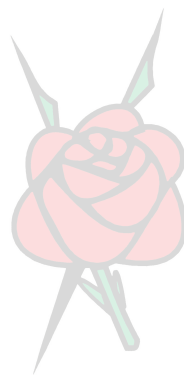
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1453, σ.4, Δευτέρα 15-7-1940]

- Το Διοικητικόν Συμβούλιον Τραπέζης Κρόκου – Μουζέλη Α.Ε. συνελθόν εκτάκτως επί τω συμβάντι του θανάτου του ιδρυτού αυτής και Προέδρου του Δ.Σ. Κωνστ. Δ. Κρόκου ψηφίζει να διατεθώσιν εις μνήμην του μεταστάντος δραχ. 3.000 υπέρ Σανατορίου Αντινίτσης.

[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1453, σ.4, Δευτέρα 15-7-1940]

- Ομάς ευσεβών συμπολιτών μας μετέβη την παρελθούσαν Κυριακήν εις το Σανατόριον Αντινίτσης, ένθα παρηκολούθησε θείαν λειτουργίαν τελεσθείσαν υπό του ιεροκήρυκος Φθιώτιδος κ. Παμφίλου Παπαγιάννη, λαβόντος επί τούτω εντολήν παρά του Σεβασμιωτάτου και διένειμεν εις τους νοσηλευομένους διάφορα θρησκευτικά βιβλία ως και διάφορα φρούτα.

[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1470, σ.4, Δευτέρα 23-9-1940]

2. Διακηρύξεις - Δημοπρασίες

Διακήρυξις

..... η κατασκευή των παρακάτω έργων: 1) Κατασκευή βόθρου 3 X 3 και υπονόμου. 2) Εγκατάστασις υδραυλικών εν γένει. 3) Ελαιοχρωματισμού κουφωμάτων. 4) Διαρρέσεις, δέσιμο στέγης. 5) Πλυντηρίου, ματιοθήκης και κουζίνας.

Η δημοπρασία θα γίνει την Τετάρτην 11 π.μ. της 4ης Σεπτεμβρίου 1935.

Εν Λαμία τη 26 Αυγούστου 1935, Ο Πρόεδρος Ν. Τσώνης

[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 985, σ. 4, 31-8-1935]

Διακήρυξις

Εκτίθεται εις μειοδοτικήν δημοπρασίαν δι' ενσφραγίστων προσφορών η κατασκευή των εξής έργων συνολικώς ή κεχωρισμένως: 1) αμμοκονιάματα μετά των υδροχρωματισμών αυτών περίπου 2000 τ.μ. 2) Δαπέδου 500 τ.μ. περίπου εκ Γκρος Μπετόν και Μωσαϊκού ως και σφατοπιών 365 μ. περίπου και ποδιών 53 κουφωμάτων. 3) κ.τ.λ.

Εν Λαμία τη 26 Αυγούστου 1935,

Ο Πρόεδρος Ν. Τσώνης, Ο αντιπρόεδρος του αδελφάτου Σ. Τσιμπούρης

[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 985, σ. 4, 31-8-1935]

Διακήρυξις

Το αδελφάτον του Ορεινού Αντιφυματικού Αναρρωτηρίου Αντινίτσης διακηρύττει ότι εκτίθεται εις μειοδοτικήν δημοπρασίαν η πλακόστρωσις του δαπέδου του αναρρωτηρίου, την 11ην τρέχ. Μ. ημέραν Τετάρτην και ώραν 11ην π.μ. εν τω Εφοριακώ Καταστήματι δια προσφορών προφορικών.

Δεκτοί εργολάβοι και εμπειροτέχναι καταβάλλοντεςως εγγύησιν τέσσαρας χιλιάδας δραχμίας (4.000). Πληροφοριαί όρων και υποχρεώσεων παρά τω αδελφάτω.

Εν Λαμία τη 6 Σεπτεμβρίου 1935, Ο Πρόεδρος, Ν. Τσώνης

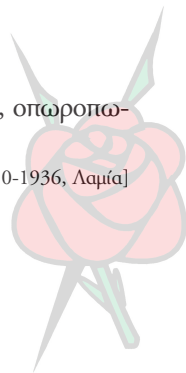
[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 988, σ. 4, 7-9-1935]

Ορεινόν Αναρρωτήριον Αντινίτσης

Μειοδοτική δημοπρασία για προμήθεια τροφίμων σε είδη παντοπωλείου, οπωροπωλείου και κρεοπωλείου.

[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1127, σ.4, 1-10-1936, Λαμία]

Μειοδοτική Δημοπρασία

Το Αδελφάτον του Αναρρωτηρίου Αντινίσσης εκτίθησιν εις μειοδοτικήν δημοπρασίαν την προμήθειαν των κάτωθι ειδών: (α) 40 κλινών, 40 στρωμμάτων, 40 προσκεφάλων, (β) 120 κλινοσκεπασμάτων (κουβερτών), 160 σινδονιών, 80 θηκών προσκεφάλων.

Η δημοπρασία ενεργηθήσεται την 1ην Νοεμβρίου ε. έ. ημέραν Παρασκευήν και ώραν 11ην π.μ. εν τω Εφοριακώ Καταστήματι.

.....
Λαμία τη 30 Οκτωβρίου 1935 Ο Πρόεδρος Κ. (;) Τσώνης

[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1008, σ. 2, 21-10-1935, Λαμία]

ΟΡΕΙΝΟΝ ΑΝΑΡΡΩΤΗΡΙΟΝ ΑΝΤΙΝΙΤΣΗΣ

Προκήρυξις Δημοπρασίας

Την 12ην τ. μ. ημέραν Πέμπτην και ώραν 11 π.μ. εκτίθεται εις μειοδοτικήν δημοπρασίαν εν τω δημαρχιακώ καταστήματι η δι' επιβατηγού αυτοκινήτου συγκοινωνία Λαμίας – Σανατορίου τρις της εβδομάδος μέχρι τέλους Μαρτίου 1936 δια μεταφοράν τροφίμων.

Γίνονται δεκτοί εις την δημοπρασίαν οι έχοντες δίπλωμα οδηγού αυτοκινήτου. Όροι και υποχρεώσεις εισίν κατατεθειμένοι παρά τω Προέδρω του Αδελφάτου εν τω σανατορίω.

Εν Λαμία τη 9 Δεκεμβρίου 1935 , Το Αδελφάτον Β. Τσώνης

[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ., 1033, σ. 2, 10-12-1935, Λαμία]

ΤΟ ΑΔΕΛΦΑΤΟΝ ΟΡΕΙΝΟΥ ΑΝΤΙΦΥΜΑΤΙΚΟΥ ΑΝΑΡΡΩΤΗΡΙΟΥ ΑΝΤΙΝΙΤΣΗΣ

Εκτίθεται σε μειοδοτική δημοπρασία στο ενταύθα Καφενείο «Νέα Βοστώνη» η προμήθεια ειδών παντοπωλείου, άρτου, γιαούρτης, ιχθύων, κρέατος και δι' αυτοκινήτων συγκοινωνία για το οικονομ. έτος 1937-38.

Ο Πρόεδρος Β. Τσώνης

[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1163, σ.4, Σάββατο 13-3-1937, Λαμία]

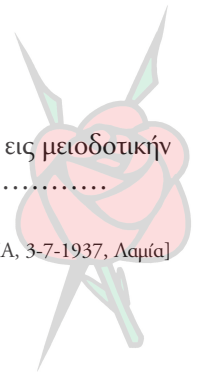
Διακήρυξις Δημοπρασίας

ΑΔΕΛΦΑΤΟΥ ΟΡΕΙΝΟΥ ΑΝΑΡΡΩΤΗΡΙΟΥ ΑΝΤΙΝΙΤΣΗΣ

Την 5ην Ιουλίου ε. έ., εν τω ενταύθα Υγειονομικώ Κέντρω, τίθενται εις μειοδοτικήν δημοπρασίαν η δι' αυτοκινήτου συγκοινωνία του Αναρρωτηρίου .....

Ο Πρόεδρος Β. Τσώνης

[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, 3-7-1937, Λαμία]

Διακήρυξις δημοπρασίας

ΑΔΕΛΦΑΤΟΥ ΟΡΕΙΝΟΥ ΑΝΑΡΡΩΤΗΡΙΟΥ ΑΝΤΙΝΙΤΣΗΣ

Την 5ην του μηνός Ιουλίου ε.ε. ώραν 11ην π.μ. εν τω ενταύθα Υγειονομικώ Κέντρω τίθεται εις μειοδοτικήν δημοπρασίαν η δι’ αυτοκινήτου συγκοινωνία του Αναρρωτηρίου.

.....
Ο Πρόεδρος Β. Τσώνης

[Σάββατο 3-7-1937]

ΖΗΤΕΙΤΑΙ διαχειριστής του Ορεινού Αναρρωτηρίου Αντινίτσης πεπειραμένη με λογιστικές γνώσεις. Οι ενδιαφερόμενοι να υποβάλλωσι αίτησιν προς το Αδελφάτον εντός πέντε ημερών.

Λαμία 21/7/37 , Το Αδελφάτον

[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1196, σ.4, 24-7-1937, Λαμία]

ΜΕΙΟΔΟΤΙΚΗ ΔΗΜΟΠΡΑΣΙΑ

Το Διοικητικόν Συμβούλιον του Ορεινού Αντιφυματικού Αναρρωτηρίου Αντινίτσης προκηρύσσει μειοδοτικόν διαγωνισμόν δια την ανάδειξιν χορηγητών:

(α) άρτου, (β) ειδών παντοπωλείου, (γ) ειδών οπωρολαχανοπωλείου, (δ) κρέατος, (ε) ιχθύων και (στ) η ανάδειξις εργολάβου προς μεταφοράν των τροφίμων δι’ αγοραίου επιβατικού αυτοκινήτου δια το από 1ης Απριλίου 1940 μέχρι της 31ης Μαρτίου 1941 χρονικόν διάστημα.

Η δημοπρασία θέλει ενεργηθεί εν τω συνήθει τόπω δημοπρασιών (Πλατεία Ελευθερίας) την 24ην Μαρτίου ε.ε. ημέραν Κυριακήν και ώραν 10-12 π.μ., ενώπιον προς τούτο εξουσιοδοτηθείσης επιτροπής.

Πληροφορίαί περί των όρων της Συμβάσεως και λοιπών υποχρεώσεων παρέχονται καθ’ εκάστην παρά του Διευθυντού του Ιδρύματος.

Εν Λαμία τη 5 Μαρτίου 1940 , Ο Πρόεδρος Ν. Δουδουμόπουλος

[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1421, σ.4, Τρίτη 12-3-1940

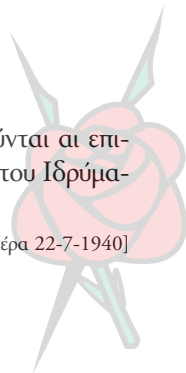
& επανάληψη σε φ. 1431, σ.2, 25-4-40]

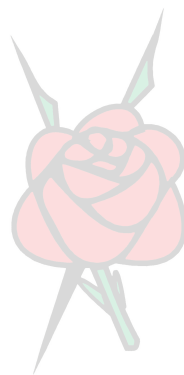
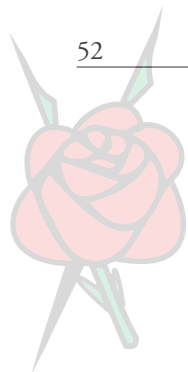

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

Κενουμένης θέσεως πλυντριάς του Αναρρωτηρίου Αντινίτσης προσκαλούνται αι επιθυμούσαι να διορισθώσι όπως υποβάλλουσιν σχετικήν αίτησιν εις την δ/νοιον του Ιδρύματος.

[εφ. Η ΕΠΑΡΧΙΑ, φ. 1455, σ. 4, Δευτέρα 22-7-1940]

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αρχαιακές πηγές

i. Βιβλία Αποβιώσεων Ιερών Ναών πόλης Λαμίας

2. Εφημερίδες - Περιοδικά

i. . εφ. «Η ΕΠΑΡΧΙΑ», 1927-40, Λαμία.

ii. εφ. «Ο Ρουμελιώτης», 23-11-1935, Λαμία

iii. περιοδ. «Επτά Ημέρες» εφ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 24-11-2002, Αθήνα.

iv. ΦΕΚ 1935, 1936 και 1940.

3. Βιβλία και Άρθρα

i. Θεοκτίστου Αθαν. Λαϊνά: «Το Μοναστήρι της Αντινίτσας», Έκδοση 1977, Αθήνα.

ii. Αλέξ. Ρεμούνδου: «Η κοινωνία της φθίσης στην άκρη της πόλης» - Έκδοση 2002 – Καρπενήσι.

iii. Α. Ρασιδάκη, Φ. Βλαστού: «Οδηγός μνήμης – 100 χρόνια ΣΩΤΗΡΙΑΣ (1903-2003)», Επετειακή έκδοση Ιατρικής Υπηρεσίας Ν.Ν.Θ.Α. – Αθήνα 2003.

iv. Δημ. Νάτσιου: «Οι Δήμαρχοι της Λαμίας 1836-1996», Έκδοση 1996, Λαμία.

v. Δαβανέλλος Νικ. «Λαμία – τα πρόσωπα (1760-1930)» Λαμία, 2003.

vi. Κων. Αθ. Μπαλωμένου: «Τα Φαρμακεία της Λαμίας (1833-1973)», περ. «Φθιωτικά Χρονικά» 27 (2006), Λαμία.

vii. Νικ. Δαβανέλλος – Γεώργ. Σταυρόπουλος: «Λαμία - Με τη γραφίδα των περιηγητών 1159-1940», Εκδόσεις Οιωτός, 2005, Λαμία.

viii. Δημ. Νάτσιου: « Ο Μιλτιάδης Χουρμούζης στην πόλη της Λαμίας», Έκδοση ΔΗΠΕΘΕΡ, 2004, Λαμία.

ix. Δ. Γαρδίκη: Ο γύρος της Φθιώτιδος – Μελέται», 1958, Λαμία.

x. Σεραφ. Τσιτσά: «Τουριστική Φθιώτις – Οδηγός ταξιδιωτή», 1957, Αθήνα.

xi. Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ελευθερουδάκη, Αθήνα.

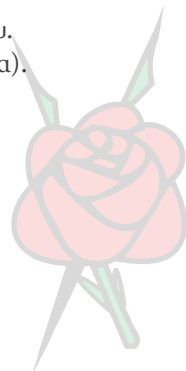
xii. Μείζον Ελληνικό Λεξικό, Ηλεκτρονική έκδοση.

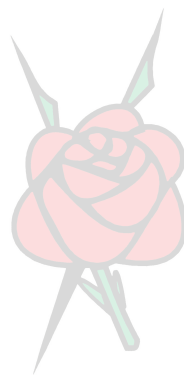
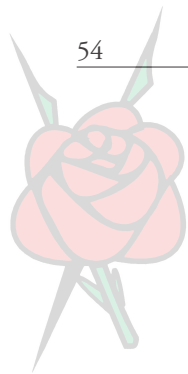
4. Προφορικές μαρτυρίες

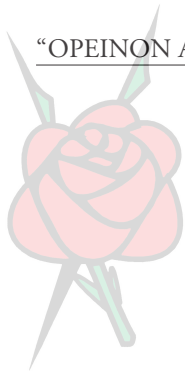
i. . Ελένης Χριστοπούλου – Κρανάκη.

ii. Νικόλ. Φούρκα – τέως Πρόεδρου της πρώην Κοινότητας Καλαμακίου.

iii. Ηλικιωμένων κατοίκων του χωριού Κалаμακί (πρώην Δερβέν Φούρκα).

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΘ. ΜΠΑΛΩΜΕΝΟΥ
ΜΕ ΤΙΤΛΟ «ΟΡΕΙΝΟΝ ΑΝΤΙΦΥΜΑΤΙΚΟΝ
ΑΝΑΡΡΩΤΗΡΙΟΝ ΑΝΤΙΝΙΤΣΗΣ» ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΤΟΝ ΙΟΥΛΙΟ ΤΟΥ 2007 ΣΤΟ ΛΙΘΟΓΡΑΦΕΙΟ
ΤΗΣ Α.Ε. ΛΑΜΙΑΚΟΣ ΤΥΠΟΣ

